



100 χρόνια Κιλελέρ

ΘΩΜΑΣ Β. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΧΟΡΗΓΟΣ



GREEN BOX ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΕ, ΝΙΚΗΣ 24 ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2010

100 χρόνια Κιλελέρ

Συγγραφέας: Θωμάς Β. Παπακωνσταντίνου

Copyright: Θωμάς Β. Παπακωνσταντίνου

Εκδόσεις: Green Box Εκδοτική ΑΕ

Διεύθυνση: Νίκης 24 Αθήνα

Τηλ.: 210-3232905

E-mail: info@agronews.gr

Url: www.agronews.gr

ISBN: 978-960-99245-0-4



Η παρούσα έκδοση αποτελεί φόρο τιμής στους πρωταγωνιστές εκείνης της περιόδου.

Περιεχόμενα

	Σελ.
Πρόλογος.....	5
Κεφάλαιο 1ο	
<i>Τα τσιφλίκια επί Τουρκοκρατίας.....</i>	<i>7</i>
Κεφάλαιο 2ο	
<i>Τα τσιφλίκια μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας στα 1881.....</i>	<i>11</i>
Κεφάλαιο 3ο	
<i>Οι αγώνες των κολίγων για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών.....</i>	<i>15</i>
Κεφάλαιο 4ο	
<i>Μαρίνος Αντύπας.....</i>	<i>19</i>
Κεφάλαιο 5ο	
<i>Κιλελέρ.....</i>	<i>23</i>
Κεφάλαιο 6ο	
<i>Η αγροτική μεταρρύθμιση.....</i>	<i>35</i>
Κεφάλαιο 7ο	
<i>Βιβλιογραφία.....</i>	<i>36</i>

*Το παζάρι της Λάρισας.
(Χαλκογραφία, J. Bartholdy,
Ταξιδιωτικές εντυπώσεις
από την Ελλάδα, 1803-1804
Αθήνα 1993)*



Πρόλογος

Στις 6 Μαρτίου του 2010 συμπληρώθηκαν 100 χρόνια από τα αιματηρά γεγονότα του Κιλελέρ, που σημάδεψαν την εξέγερση των κολίγων κατά των τσιφλικάδων στο Θεσσαλικό κάμπο. Το σημαντικό αυτό γεγονός αποτελεί σταθμό στην ιστορία του αγροτικού μας κινήματος και απαρχή για τη δίκαιη αποκατάσταση των κολίγων στις πατρογονικές τους εστίες.

Η παρούσα έκδοση αναλύει τις εξελίξεις του 1910 μέσα από μία ιστορική διαδρομή των αγώνων των γεωργών της Θεσσαλίας από τις αρχές της Τουρκοκρατίας μέχρι την αγροτική μεταρρύθμιση.

Η κατάληψη του Ελλαδικού χώρου από τους Τούρκους κατακτητές είχε ως συνέπεια οι δουλοπάροικοι γεωργοί του Βυζαντίου να παραδοθούν στους νέους τιμαριούχους του Ασιατικού φεουδαλισμού. Η εμφάνιση των τσιφλικιών στην Τουρκοκρατία επιδείνωσε τη θέση των δουλοπάροικων γεωργών, γιατί περισσότεροι φόροι επί της παραγωγής και παραπάνω δασύματα και αγγαρείες κατευθύνονταν στους ιδιοκτήτες των τσιφλικιών. Η δημιουργία του Νεοελληνικού κράτους δεν έλυσε άμεσα το πρόβλημα της διανομής των εθνικών γαιών, αλλά και η ενσωμάτωση της Θεσσαλίας και της Αρτας, αντί να απελευθερώσει τους κολίγους και να τους καταστήσει ιδιοκτήτες της γης, τους μετέτρεψε σε ετήσιους καλλιεργητές-«ενοικιαστές» της γης των «χρυσοκάνθαρων» τσιφλικάδων της εποχής.

Έτσι οι πρώτες εξεγέρσεις στα 1881 των κολίγων στα χωριά Σκλάτινα και Ζάρκο των Τρικάλων, και οι συνεχείς διαμαρτυρίες τους, έθεσαν το ζήτημα της διανομής των τσιφλικιών ως το πρώτιστο μέλημα για την επιβίωσή τους. Στη συνέχεια η καθόλα μαχητική παρουσία του Μαρίνου Αντύπα στη Θεσσαλία συνέβαλε, ώστε να αυξηθεί η αγωνιστικότητα των κολίγων για τη διανομή των τσιφλικιών με αποκορύφωμα την εξέγερση του Κιλελέρ στα 1910.

Μόνο μετά από αυτή την εξέγερση των κολίγων, των αποκαλούμενων και «λευκών σκλάβων» του Θεσσαλικού κάμπου, οι πολιτικές ηγεσίες του τόπου έθεσαν το ζήτημα της διανομής των τσιφλικιών στους ακτήμονες κολίγους και με τη μακρόχρονη αγροτική μεταρρύθμιση αποκαταστάθηκαν στις προαιώνιες ιδιοκτησίες τους.

Θωμάς Β. Παπακωνσταντίνου



Αξιωματούχοι του τουρκικού κράτους.
(Έγχρωμη ακουατίνα, Gulio Ferrario, 1827)



Κατεργασία βαμβακιού στη Λίμνη Ευβοίας.
(Λιθογραφία του C.F. Gille,
σχέδιο O. Stackelberg)

Τα τσιφλίκια επί Τουρκοκρατίας

Όταν οι Οθωμανοί κατέκτησαν διαδοχικά τον Ελλαδικό χώρο από τα τέλη του 14ου ως τα μέσα του 15ου αιώνα, διαμοίρασαν τα νέα εδάφη στη στρατιωτική αριστοκρατία τους. Έτσι ο Εβρενός μπέης έγινε διοικητής της Μακεδονίας, ο Τουραχάν μπέης της Θεσσαλίας, ο Σινάν πασάς της Ηπείρου και ο Ζαγανός μπέης της Αττικής και της Πελοποννήσου. Τα μεγάλα κτήματα, που ανήκαν στο Βυζαντινό κράτος και στους προνοιάριους μαζί με τους πάροικους (δουλοπάροικους) ή προσκαθήμενους, διαμοιράστηκαν στους παραπάνω διοικητές και στους απογόνους τους, αλλά και στους συμβιβασμένους Βυζαντινούς γαιοκτήμονες.

Οι Οθωμανοί χώρισαν τις Βαλκανικές κτήσεις τους σε 36 μεγάλα σαντζάκια (περιφέρειες) και τα φέουδα αυτών των περιοχών τα διαίρεσαν από εισοδηματική άποψη σε τρεις κατηγορίες. Στα Χας (αυτοκρατορικά κτήματα), τα οποία απέφεραν στους ιδιοκτήτες-βεζίριδες εισοδήματα πάνω από 100.000 άσπρα (1 γρόσι=40 παράδες=120 άσπρα) το χρόνο. Στα ζι-αμέτια, κτήματα τα οποία έδιναν στους ζαϊμνδες-μπέηδες εισοδήματα από 20.000 ως 100.000 άσπρα το χρόνο. Και στα τιμάρια, κτήματα τα οποία έδιναν στους σπαχίδες εισοδήματα κάτω από 20.000 άσπρα το χρόνο. Στην εποχή του θανάτου του σουλτάνου Μωάμεθ Β' στα 1481 στην Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα σε 6 σαντζάκια, πλην της Μακεδονίας, η οποία ανήκε στον μπεπλέρμπεη της Αδριανούπολης, υπήρχαν 267 ζι-αμέτια και 1.625 τιμάρια. Επίσης στο κτηματολόγιο της Κωνσταντινούπολης έχουν καταγραφεί από γαιοκτηπτική άποψη τρεις μεγάλες κατηγορίες: α) Οι γαίες του Δημοσίου ή του Στέμματος (Εμλιάκι Χουμαγιούν, χας χουμαγιούν), β) Οι γαίες οι αφιερωμένες (Μεβκουφέ, Βακούφια) και γ) Οι ιδιωτικές γαίες (Μούλκια). Κατά το Β' μισό του 16ου αιώνα, λόγω της παρακμής της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, τα τιμάρια μετατράπηκαν σε τσιφλίκια (χανέ μπα τσιφτ=νοικοκυριό με ζευγάρι). Από φορολογική άποψη οι γαίες που ανήκαν σε μουσουλμάνους ιδιοκτήτες (τιμαριούχους-ουλεμάδες) πλήρωναν μόνο το δέκατο(osur) της παραγωγής, ενώ αυτές που ανήκαν σε μη μουσουλμάνους (reaya) πλήρωναν εκτός από τον κεφαλικό φόρο (χαράτζ) και διπλό έγγειο φόρο, τον στρεμματικό (χαράτζ μουβαζάφ) και το δέκατο επί της παραγωγής (χαράτζ μουκασέμ).

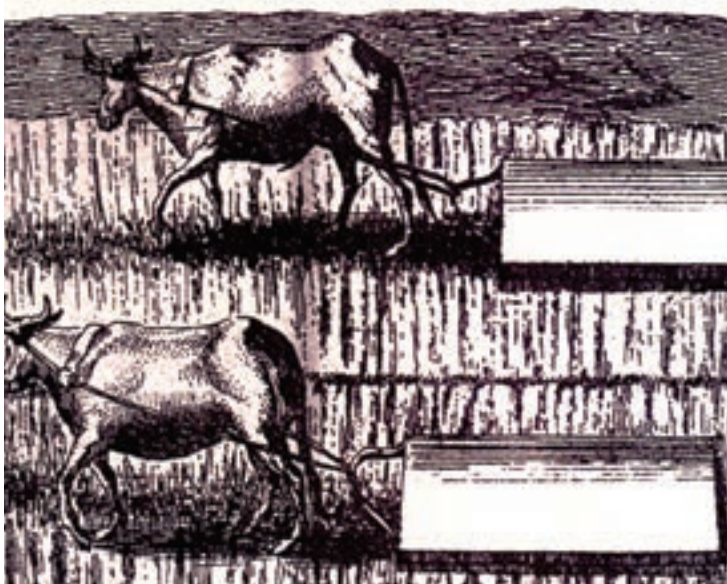
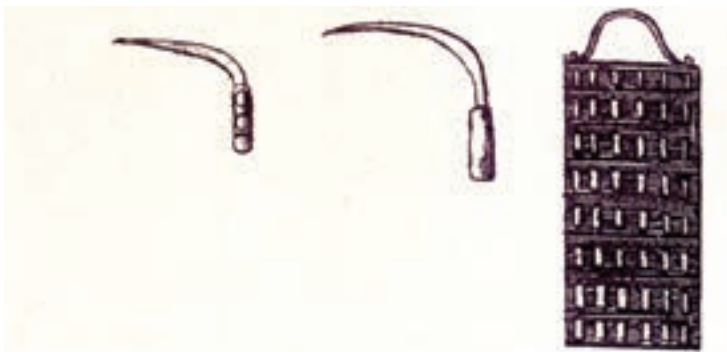
Όσον αφορά στις καλλιεργητικές σχέσεις μεταξύ των ιδιοκτητών των τσιφλικιών και των δουλοπάροικων καλλιεργητών (ortakci) υπήρχαν δύο ειδών: α) Ο ιδιοκτήτης του τσιφλικιού παρείχε το σπόρο του σιαριού και του κριθαριού που έσπειρε ο δουλοπάροικος γεωργός και από το παραγόμενο προϊόν, αφού αφαιρούνταν η δεκάτη, το υπόλοιπο μοιραζόταν μεταξύ του τσιφλικιού και του δουλοπάροικου γεωργού, το σύστημα ονομαζόταν και μεσακάρικο και β) Ο δουλοπάροικος γεωργός έβαζε το σπόρο των προϊόντων, σίκαλης, βρώμης, λαθουριού, αραβόσιτου, σουσαμιού, βαμβακιού, καπνού και ρεβιθιών, και όλα τα έξοδα της καλλιέργειας και



Οικογενειακή σκηνή στο χωριό.
(Εθνική Βιβλιοθήκη - Παρίσι)

Λάρισα.
(E. Dodwell, Vues de la Grèce, London 1821)





Αγροτικά εργαλεία και τρόπος αλωνίσματος.
(Voyage du Sieur Paul Lucas, Fait par ordre du Roy dans la Grece,
l'Asie Mineur, la Macedoine, et l'Afrique, Paris 1712)

από το παραγόμενο προϊόν, αφού αφαιρούνταν η δεκάτη, το υπόλοιπο μοιραζόταν κατά το ένα τρίτο στον ιδιοκτήτη του σιφλικιού και τα δυο τρίτα στον δουλοπάροικο, το σύστημα αυτό λεγόταν τριτάρικο και γαιόμορο. Υπήρχαν όμως και άλλα δοσίματα που επιβάρυναν τους δουλοπάροικους γεωργούς, όπως αυτά του Τιμουρτζή (=Χαλκιά), του Πορτέρπου (=Πρωτόγερου), του Πεκτζή (=Αγροφύλακα), του Συμπασλή (=επιστάτη) και του Χαβαλέ (=πρόσθετου επιστάτη στο αλώνισμα), καθώς και τα μισθώματα νομής (σιλακιγέ) της βοσκής των ζώων. Το βαρύ όμως φορτίο των φόρων και των δοσιμάτων που έφεραν στις πλάτες τους οι δουλοπάροικοι γεωργοί συνετέλεσε, ώστε να ξεσπάσει στα 1611 η επανάσταση του Διονυσίου του Φιλοσόφου πρώην Μητροπολίτη Λάρισας στα Γιάννινα. Ήταν ουσιαστικά το πρώτο αντιφεουδαρχικό κίνημα της Τουρκοκρατίας, το οποίο στηρίχθηκε στους δουλοπάροικους γεωργούς και βοσκούς της Ηπείρου. Αλλά και στη Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα ξέσπασε στα 1652 ένα αγροτικό κίνημα, που αποσκοπούσε στην απελευθέρωση της αγροτιάς από τους τοκογλύφους ευγενείς. Επίσης δε στη Σάμο στα 1806-1812 ξέσπασε μια εξέγερση των αγροτών εναντίον των κοτζαμπάσιδων, οι οποίοι σε συνεργασία με τους Τούρκους διοικητές του νησιού λίστευαν κυριολεκτικά τον κόπο τους.

Όταν συγκροτήθηκε το Νεοελληνικό κράτος στα 1828, κληρονόμησε και τα κτήματα που κατείχε το Τουρκικό κράτος, αλλά το πρόβλημα των εθνικών γαιών δεν λύθηκε. Το κράτος κατείχε περίπου 6.068.020 καλλιεργήσιμα στρέμματα, ενώ οι ιδιώτες κατείχαν μόνο 2.513.566 στρέμματα. Επί της βασιλείας του Όθωνα και με τους νόμους της 26/5/1833, της 20/5/1834 και της 13/11/1835 μοιράστηκαν 500.000 περίπου στρέμματα των εθνικών γαιών σε στρατιωτικούς και σε διάφορες άλλες κοινωνικές ομάδες. Επί πρωθυπουργίας του Α. Κουμουνδούρου ψηφίστηκαν οι νόμοι ΤΠΣ/24/3/1871 και ΥΛΑ/25/3/1871 και μοιράστηκαν κατά διαστήματα έναντι επισίων χρεωλυσιών 3-4% και τόκων 2-4%, 2.650.000 στρέμματα σε 357.217 αγρότες.



Άποψη του Θεσσαλικού κάμπου
και των βουνών Ολύμπου και Όσσας.
(Σχέδιο W. Purser και εγχάραξη του J. Bentley, 1832)



Εικόνα από την Οθωμανική Θεσσαλία.

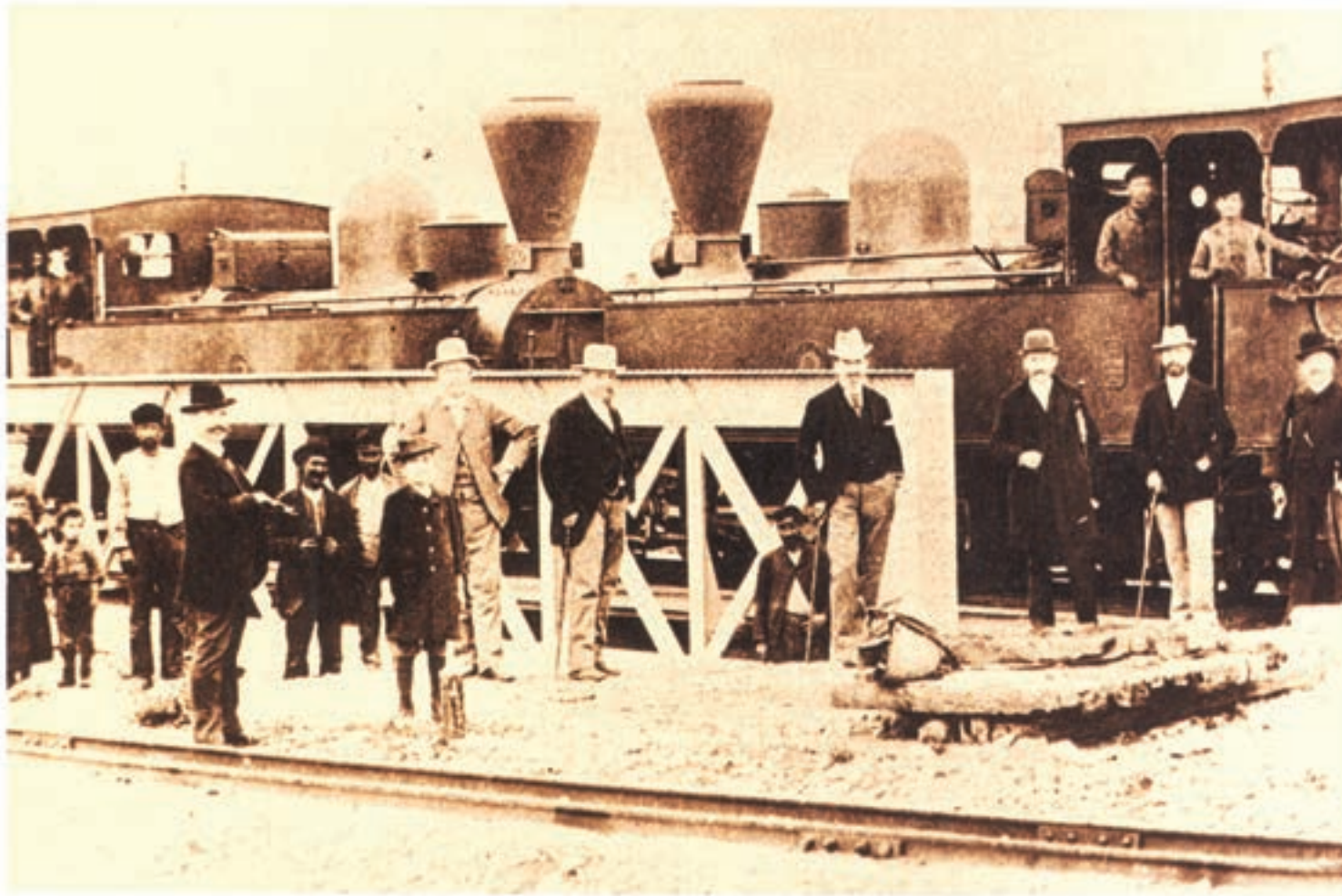
Στρατιώτες σε φυλάκιο στον Όλυμπο.
(Αρχειό Α. Γαλερίδη)



Τα τσιφλίκια μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας στα 1881

Όταν η Θεσσαλία και η Άρτα απελευθερώθηκαν από τους Τούρκους με τις συνθήκες του Βερολίνου του 1878, αλλά και της Κωνσταντινούπολης του 1881, προστέθηκαν στην έκταση του Νεοελληνικού κράτους 2.755.000 στρέμματα καλλιεργήσιμης γης. Τότε τέθηκε το ζήτημα του τι θα γίνονταν τα Οθωμανικά δημόσια κτήματα. Οι συντάκτες του πρωτοκόλλου της Κωνσταντινούπολης θέλησαν να διασφαλίσουν τη μεγάλη ιδιοκτησία και έτσι συμπεριέλαβαν στις συνθήκες άρθρα, τα οποία προέβλεπαν ότι: *«Ουδείς δύναται να στερηθή της ιδιοκτησίας του, ειμή ένεκα λόγων δημοσίας ανάγκης, προσκόντως βεβαιουμένης, οσάκις και όπως ο νόμος ορίζει και μετά προηγουμένην δικαίαν αποζημίωσιν. Ουδείς ιδιοκτήτης δύναται να εξαναγκασθή όπως πωλήση τα κτήματά του εις τους καλλιεργητάς ή εις τρίτους, ουδέ να τοις παραχωρή μέρος εξ αυτών, ως επίσης ουδεμία δύναται να εισαχθή τροποποιήσις εις τας μεταξύ ιδιοκτητών και καλλιεργητών σχέσεις, παρά δια νόμου γενικού εφαρμοστέου καθ' όλον το Κράτος»*. Την παραμονή της προσάρτησης της Θεσσαλίας και της Άρτας στο Νεοελληνικό κράτος ο πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης «ελάφρυνε» τους τσιφλικάδες, αφού κατάργησε το φόρο της δεκάτης επί των προϊόντων και τον αντικατέστησε με το νέο «φόρο επί των αροτριώντων κτηνών» που επιβάρυνε σχεδόν μόνο τους κολίγους. Λίγο πριν από την απελευθέρωση της Θεσσαλίας, αλλά και αμέσως μετά οι μεγάλοι Οθωμανοί φεουδάρχες πούλησαν τα κτήματά τους, στους κεφαλαιούχους της εποχής εκείνης.

Τα μεγάλα κτήματα στη Θεσσαλία και στην Άρτα τα αγόρασαν 44 μεγαλέμποροι Έλληνες του εξωτερικού, όπως οι Κωστάκης Μουσουρός πασάς, Ανδρέας Συγγρός, Κωνσταντίνος Ζάππας, Χρηστάκης Ζωγράφος, Παύλος Στεφάνοβικ-Σκυλίτσας, Γεώργιος Ζαρίφης και ο Κωνσταντίνος Καραπάνος. Κοντά σ' αυτούς τους μεγάλους 100 και παραπάνω μικροί έμποροι αγόρασαν μικρότερες εκτάσεις. Έτσι κατά τα τέλη του 19ου αιώνα υπήρχαν στη Θεσσαλία 395 τσιφλίκια που ανέρχονταν σε 6.000.000 στρέμματα καλλιεργήσιμης και μη έκτασης και κάλυπταν το 50,5% της συνολικής της επιφάνειας. Τα ετήσια εισοδήματα που απολάμβαναν 200 μεγάλοι και μικροί τσιφλικάδες στη Θεσσαλία ανέρχονταν στο ποσό των 20.000.000 δραχμών, ποσό που αντιστοιχούσε στο 1/2 των συνολικών εισοδημάτων της Θεσσαλίας. Τα εισοδήματα αυτά δεν επενδύονταν στην εσωτερική αγορά, αλλά πήγαιναν στις αγορές του εξωτερικού. Τα πλούσια αυτά τσιφλίκια τα καλλιεργούσαν οι κολίγοι, οι οποίοι ανέρχονταν σε 11.000 περίπου αγροτικές οικογένειες με 70.000 μέλη. Οι καλλιεργητικές σχέσεις μεταξύ των τσιφλικάδων της Θεσσαλικής γης και των κολίγων όχι μόνο δεν πα-



*Η σιδηροδρομική γραμμή
Βόλου - Καλαμπάκας.*



*Βοσκοί στο νομό Καρδίτσας
μετά την απελευθέρωση
της Θεσσαλίας.*



Σκηνή από τη ζωή των κολίγων.

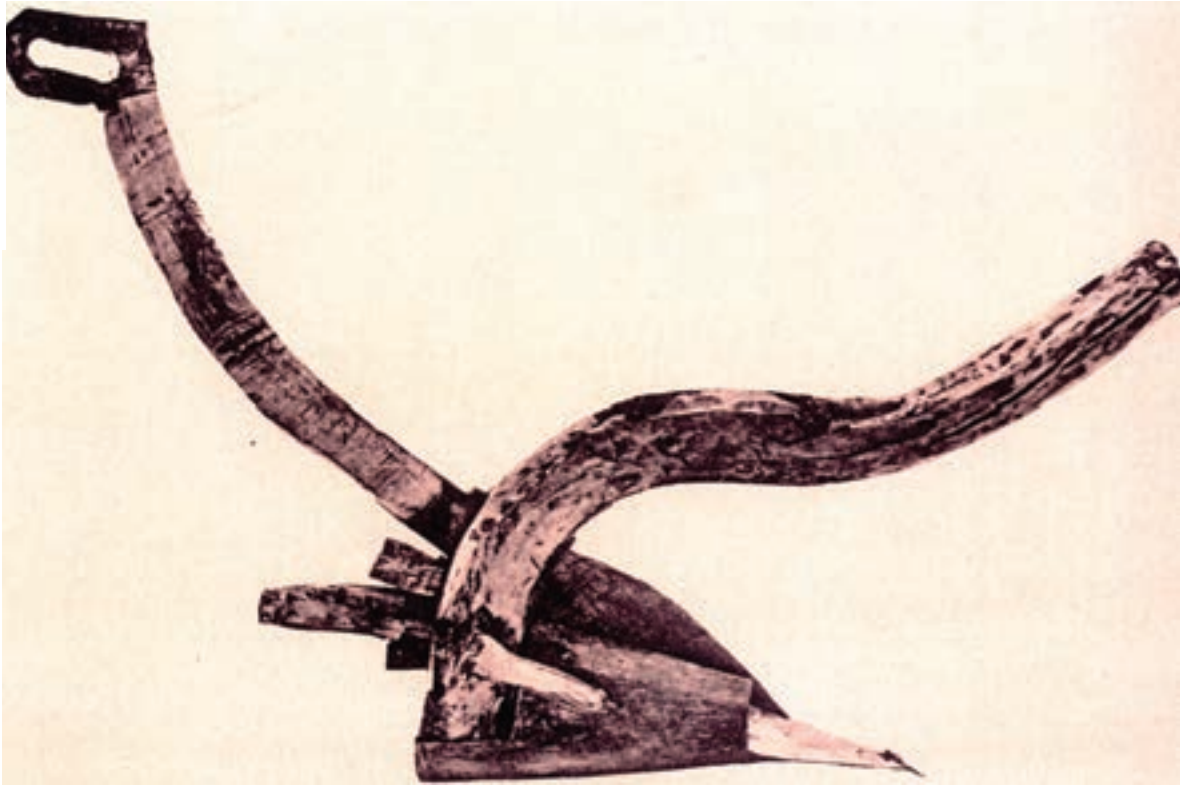


Κολίγοι στο τσιφλίκι του Χρυστάκη Ζωγράφου στη Λαζαρίνα Καρδίτσας.

ρέμειναν όπως ο επί Τουρκοκρατίας «Κανονισμός ορίζων τας σχέσεις ιδιοκτητών και χωρικών των εν Θεσσαλία τσιφλικίων» του 1861, αλλά και σε πολλές περιπτώσεις επιδεινώθηκαν σύμφωνα με τις νέες ρυθμίσεις που βασίζονταν στο Ρωμαιο-γερμανικό δίκαιο. Οι νέοι τσιφλικάδες της Θεσσαλίας έχοντας την υποστήριξη του Χ. Τρικούπη απαιτούσαν από τους κολίγους να υπογράφουν συμβόλαια καλλιέργειας της γης μικρότερης διάρκειας από πριν, ζητούσαν περισσότερα δοσίματα απ' αυτούς και προτιμούσαν να νοικιάζουν τις εκτάσεις τους στους κτηνοτρόφους, γιατί εισέπρατταν μεγαλύτερα εισοδήματα. Σε πολλές περιπτώσεις οι τσιφλικάδες προέβαιναν σε εξώσεις των κολίγων από τα κτήματά τους και τους έριχναν και στις φυλακές. Επίσης δε θεωρούσαν ότι τους ανήκε ό,τι υπήρχε στα κτήματα, σπίτια, αποθήκες, ζώα και εργαλεία.

Μια σύνοψη των αυθαιρεσιών που έκαναν οι επιστάτες των τσιφλικίων για λογαριασμό των αφεντικών τους, μας την αποδίδει μια καταγγελία που έκαναν οι κολίγοι των τσιφλικίων του Μουσούρου πασά από τα χωριά Βάνια (Πλάτανος) και Σκλάτινα (Ρίζωμα) των Τρικάλων. Η καταγγελία αυτή δημοσιεύθηκε στις 1/11/1884 στην εφημερίδα των Αθηνών «Καιροί» και έχει ως εξής: «Επιστέλλουσι ημίν εκ Τρικάλων της Θεσσαλίας τα επόμενα: Εφιστώ την προσοχήν ημών επί γεγονότος αξίου να επισύρη την προσοχήν της δημοσιογραφίας... Σας αναφέρω τους χωρικούς των ιδιοκτητών χωρίων Βάνια και Σκλάτινα του εν Λονδίνω πρεσβευτού της Τουρκίας κ. Μουσούρου πασά, οίτινες καταπιέζονται και δεινώς τυραννούνται υπό του Επιστάτου Δ. Παπαβασιλείου. Ίνα πας τις κατανοήση τα δίκαια παράπονα των χωρικών των ρηθέντων χωρίων, αναφέρω τας επομένας αυθαιρέτους πράξεις του Επιστάτου. α) Καταμετρών τον σίτον εν τοις αλωνίοις δεν κόπτει το κιλόν και οφελείται 25-30%. β) Υπεχρέωσε δεσποτικώς πάσας τας οικογενείας των δυο χωρίων να του προσφέρουσι κατ' έτος ανά μίαν όρνιθα, ώστε λαμβάνει υπέρ τας 200 κατ' έτος, επειδή αι οικογένειαι ανέρχονται εις 200. γ) Τα προς βοσκήν των ζώων των χωρίων προωρισμένα λιβάδια ενοικιάζει εις άλλους. δ) Υπεχρέωσε τους χωρικούς να του φέρωσι κατ' έτος ανά έν φόρτωμα αχύρων, τα οποία εμπορεύεται. ε) Λαμβάνει εις την οικίαν του, ίνα τα φυλάττη, τα χρήματα των Εκκλησιών και τα αναθήματα και ουδέποτε περί τούτων δίδει λόγον. στ) Τα δια βουβάλων συρόμενα αμάξια των χωρικών μεταχειρίζεται εις ιδίαν χρήσιν, μεταφέρων γεννήματα και εμπορεύματα. ζ) Λαμβάνει το τρίτον εκ των ολίγων παραγομένων κρομμύων. σι) Και τελευταίαν εννοεί να έχει εις την διάθεσίν του την ψήφον των χωρικών». Οι αυθαιρεσίες των τσιφλικάδων και των επιστατών τους εις βάρος των κολίγων ήταν ο κανόνας και όχι η εξαίρεση σε όλα τα τσιφλίκια.

Για τους λόγους αυτούς σε κάποιες περιοχές οι κολίγοι εξεγέρθηκαν κατά των νέων τσιφλικάδων, σημειώθηκαν δε συμπλοκές με τους επιστάτες των τσιφλικίων, οι οποίοι ήταν πρώην ληστές, και οι κολίγοι αντιστεκόμενοι παρεμπόδιζαν τη συγκομιδή των προϊόντων και την παράδοσή τους σ' αυτούς.



Αλέτρι ξύλινο.
(Παραδοσιακές καλλιέργειες Μουσείο Μπενάκη,
Αθήνα 1978)



Θερίστριες στα περίχωρα των Αθηνών.
(Φωτογραφία του H. Briere, 1898)

Οι αγώνες των κολλίγων για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών

Το φθινόπωρο του 1881 οι κολλίγοι του τσιφλικιού Σκλάτινα των Τρικάλων, που ανήκε στην «Αυτού Εξοχότητα» Μουσούρου πασά, εξεγέρθηκαν εναντίον του ιδιοκτήτη τους με αίτημα την απαλλοτρίωση του τσιφλικιού. Την πληροφορία αυτή μας τη μεταφέρει ο επιστάτης των τσιφλικιών του Κ. Μουσούρου πασά, Δ. Παπαβασιλείου, ο οποίος γράφει στην εφημερίδα των Τρικάλων «Εργάται» στις 16/9/1884: «...Είναι αληθές και αναντίρρητον ότι το φθινόπωρον του 1881, ότε εν αρχή της μεταβολής δεν είχαν εισέτι εγκατασταθεί εν Θεσσαλία αι δέουσαι αρχαί, μόνον δε ο στρατός είχε κατειλημμένον τον τόπον, διάφοροι ασυνείδητοι λαοπλάνοι περιτρέχοντες τα χωρία είχαν διαταράξει αρκούντως των αγροτών τα πνεύματα, εν δε Σκλατίνη είχαν κατορθώσει τελείαν και αμείλικτον των χωρικών εξέγερσιν κατά του ιδιοκτήτου. Ώστε ο Επιστάτης ο σήμερον παραγνωρίζων, κατά τον επιστέλλοντα της “Παλιγγενεσίας”, τα ευγενή του κυρίου του αισθήματα, ήλθε τότε επί ξυρού ακμής, να πέση θύμα του εκ τοιούτων αγυρτειών εκμανέντος όχλου, οι δε συνοδεύοντες χωροφύλακες να κάμωσι χρήσιν των όπλων. Οι λαοπλάνοι ούτοι επήνεγκον πράγματι κλονισμόν, το κίνημα έδωκεν αφορμήν εις διακοίνωσιν εκ μέρους της Πύλης προς την Κυβέρνησιν, εις ανακρίσεις και μετατόπισιν εντεύθεν εις Λάρισαν του 24ου Πεζικού, διότι και τις των λοχαγών αυτού ετάραπτεν εν τοις πρώτοις τους γεωργούς, αλλά παρήλθεν εν βραχεί και ανεπιστρεπτή η εποχή εκείνη, καθ’ην δημαγωγοί μηδεμίαν επιστήμην, μηδεμίαν ικανότητα έχοντες ή μόνον τερατώδεις υποσχέσεις και αντεθνικάς διαταράξεις θέλοντες να σύρωσι όπισθέν των αγέλης δίκην τον αγροτικόν πληθυσμόν...».

Την ίδια εποχή που εξεγέρθηκαν οι κολλίγοι του τσιφλικιού του Μουσούρου πασά στη Σκλάτινα, εξεγέρθηκαν και οι κολλίγοι του Ζάρκου Τρικάλων, σύμφωνα με ένα δημοσίευμα στις 24/10/1881 της εφημερίδας «Παλιγγενεσία» των Αθηνών, το οποίο γράφει: «Ο Βασιλικός Επίτροπος Τρικάλων έστειλεν εις Ζάρκον Υπομοίραρχόν τινα μετά 6 χωροφυλάκων, ίνα καταστείλη, δήθεν, τας εξεγέρσεις των χωρικών, οίτινες ουδέν άλλο ζητώσιν ή δικαιοσύνην. Η οικτρά και πολυδάκρυτος αυτή κατάστασις των αγροτών Θεσσαλών και η κακή αφ’ετέρου θέλσις της Ελληνικής Κυβερνήσεως, ίσως προξενήσιν δεινάς συμφοράς εις το ημέτερον έθνος». Η καθυστέρηση στην ανάπτυξη της γεωργίας στη Θεσσαλία λόγω της τσιφλικιάδικης ιδιοκτησίας συνετέλεσε, ώστε διάφοροι μικροϊδιοκτήτες και διανοούμενοι να ιδρύσουν στα 1884 στη Λάρισα τον «Ελληνικό Γεωργικό Σύλλογο». Στα 1896 η κυβέρνηση Θεόδωρου Δηλιγιάννη έκανε μια προσπάθεια για τη λύση του αγροτικού προβλήματος στη Θεσσαλία. Υπέβαλε στη Βουλή 5 νομοσχέδια προς ψήφισιν. Τα νομοσχέδια αυτά ήταν τα ε-



Η Λάρισα στα 1880.
(Αρχειό Α. Γαλερίδη)



Τα Τρίκαλα.
(Αρχειό Α. Γαλερίδη)



Θεσσαλός κολίγος.
(Αρχείο Α. Γαλερίδη)

ξίς: α) Περί παραχωρήσεως γαιών ταις εν Θεσσαλία γεωργικαίς οικογενείαις, β) Περί συστάσεως ειδικού Γεωργικού Ταμείου, γ) Περί κανονισμού των μεταξύ των εν Θεσσαλία ιδιοκτητών και καλλιεργητών υφισταμένων σχέσεων, δ) Περί αντικαταστάσεως του φόρου των βοσκών δια στρεμματικής φορολογίας εν τοις γεωργικοίς χωρίοις της Θεσσαλίας και της Ηπείρου και ε) Περί εγγείου φόρου επί των εν Θεσσαλία παραγομένων δημητριακών καρπών, προς αντικατάστασιν του φόρου επί των αροτριώντων κτηνών. Η σφοδρή όμως αντίδραση των τσιφλικάδων και πολλών Θεσσαλών βουλευτών απέτρεψε την ψήφιση των νομοσχεδίων αυτών και η κυβέρνηση του Θ. Δηλιγιάννη σύστησε μια επιτροπή για να μελετήσει το ζήτημα. Στα 1899 κάποιοι απεμπισμένοι κολίγοι του Θεσσαλικού κάμπου έστειλαν μια αναφορά στο βασιλιά Γεώργιο Α', στην οποία με τον πιο δραματικό τρόπο γράφουν: «Μεγαλειότατε είναι 17 χρόνια που ακούσαμε πως ο τόπος εδώ στη Θεσσαλία έγινε Ελληνικός και πως εγίναμεν υπήκοοι της Μεγαλειότητός σου. Ημείς όμως τίποτε από αυτά δεν είδαμεν ακόμα. Είδαμεν μονάχα πως έφυγαν οι πασάδες και οι Τούρκοι στρατιώτες. Παιδιά όμως της Μεγαλειότητός σου δεν εγίναμεν ακόμη, διότι είμαστε και τώρα σκλάβοι εις τους Μπέηδες και εις τα άλλα σαν αυτούς αφεντικά, που μας τυραννούν πολύ περισσότερο τώρα παρά όταν είχαμε τους πασάδες. Τότε είχαμε Πατριδα διότι δεν μπορούσαν τα αφεντικά να μας κάνουν εξώδικο και να μας αφήσουν γυμνούς, χωρίς να ημπορούμεν να δουλέψωμεν. Τώρα Πατριδα δεν έχομεν, διότι μας κάνουν εξώδικο και τρέχομεν γυμνοί να εύρωμεν άλλην Πατριδα. Δια τούτο και οι Βουλευταί και οι Δήμαρχοί μας δεν είναι αληθινοί, διότι εκλέγονται από τα ολίγα αφεντικά και όχι από ημάς. Αν δεν ψηφίσωμεν όπως θέλουν αυτοί μας κάνουν εξώδικο. Η εφετεινή εκλογή το δείχνει. Ζητούμεν Μεγαλειότατε να γίνομεν και ημείς παιδιά σου, εκτός αν δεν μας θέλει η Μεγαλειότης σου, που δεν το πιστεύωμεν. Δια τούτο εκάναμεν επίτροπόν μας τον ιατρόν Γ. Καραπαναγιώτην να φέρει την αναφοράν μας εις την Μεγαλειότητά σου και να ειπεί όσα υποφέρουμε, όπου δεν εγίναμε ακόμη παιδιά σου και δεν καταλάβαμε πως είναι και για μας οι Ελληνικοί Νόμοι. Οι Χριστιανοί». Στα 1901 πέθανε ο τσιφλικός Παύλος Στεφάνοβικ-Σκυλίτσας και ο αδελφός του Ιωάννης Στεφάνοβικ, που κληρονόμησε την τεράστια περιουσία που ανέρχονταν σε 265.000 στρέμματα, την πούλησε στο Ελληνικό δημόσιο. Η σύμβαση αυτή κυρώθηκε με το νόμο ΒΩΜΓ' της 1/2/1902 και το κράτος συνήψε δάνειο με την Εθνική τράπεζα ύψους 80.000 λιρών για την εξαγορά των τσιφλικιών. Τα κτήματα αυτά η κυβέρνηση από το 1902 και μετά τα νοίκιαζε σε διάφορους ισχυρούς πολιτικούς παράγοντες.

Στα 1906 οι αγρότες των Τρικάλων κινητοποιήθηκαν και ίδρυσαν τον «Αγροτικό Σύνδεσμο» με πρόεδρο τον Γεώργιο Σπυρόπουλο. Στις 7/4/1907 η κυβέρνηση του Γ. Θεοτόκη ψήφισε το νόμο ΓΣΒ' (3202) «Περί συνοικισμού και διανομής γαιών εν Θεσσαλία» και στη συνέχεια το κράτος δανείστηκε από την Εθνική τράπεζα 10.000.000 δραχμές με σκοπό, αφενός μεν να ιδρύσει το Θεσσαλικό Γεωργικό ταμείο και αφετέρου να εξοφλήσει το προηγούμενο δάνειο για την εξαγορά των κτημάτων του Στεφάνοβικ. Τα κτήματα αυτά επιτέλους δόθηκαν για καλλιέργεια στους πρόσφυγες από την Ανατολική Ρωμυλία, από τη Ρουμανία και από τον Καύκασο.

Ο Μαρίνος Αντύπας.



Μαρίνος Αντύπας

Ο Μαρίνος Αντύπας γεννήθηκε στα 1872 στην Κεφαλλονιά, φοίτησε στη Νομική Σχολή των Αθηνών και από πολύ νωρίς έγινε οπαδός του σοσιαλιστή Σταύρου Καλλέργη και συμμετείχε στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Επειδή στην Αθήνα καταφέρθηκε κατά των Μεγάλων Δυνάμεων και του βασιλιά, καταδικάστηκε σ' ενός χρόνου φυλακή. Στα 1900 ο Αντύπας έκδωσε στο Αργοστόλι την εβδομαδιαία εφημερίδα «Ανάστασις», την οποία και έκλεισε η χωροφυλακή. Στα 1903 ο Αντύπας ταξίδεψε μέχρι το Βουκουρέστι της Ρουμανίας, όπου ήταν εγκατεστημένος ο πλούσιος θεός του Γεώργιος Σκιαδαρέσης. Εκεί ο Αντύπας έπεισε το θείο του να αγοράσει αργότερα μεγάλες εκτάσεις γης στα Τέμπη της Θεσσαλίας. Τον Ιούνιο του 1904 ο Αντύπας επέστρεψε από τη Ρουμανία στο Αργοστόλι της Κεφαλλονιάς και επανέκδωσε την εφημερίδα «Ανάστασις». Παράλληλα ο Αντύπας ίδρυσε με τους συνεργάτες του στο Αργοστόλι το Λαϊκό Αναγνωστήριο «Ισότης», όπου έδωσε διάφορες διαλέξεις προωθώντας έτσι τις κοινωνικές, ιδεολογικές και πολιτικές του ιδέες στον απλό λαό.

Εντωμεταξύ ο θεός του Αντύπα Γ. Σκιαδαρέσης κατέβηκε στην Ελλάδα και πήγε στη Θεσσαλία. Εκεί ο Σκιαδαρέσης μαζί με το συμπατριώτη του Αριστείδη Μεταξά αγόρασαν στα χωριά Λασποχώρι (Ομόλιο), Πυργετό και Ραψάνη 300.000 στρέμματα γης από τον τσιφλικά Χαλκιάπουλο. έναντι του ποσού του 1.600.000 δραχμών. Από τα κτήματα αυτά ο Σκιαδαρέσης κατείχε το 25% περίπου. Ο Αντύπας μετά από πρόσκληση του θείου του έφυγε από την Κεφαλλονιά και πήγε στα Τέμπη, όπου ανέλαβε ως επιστάτης στα κτήματά του.

Στη Θεσσαλία είχε ήδη αναπτυχθεί το κίνημα για τη διανομή των τσιφλικιών στους κολίγους. Μεταξύ των πρωταγωνιστών στην κίνηση αυτή ήταν και ο δικηγόρος και εκδότης της εφημερίδας «Πανθεσσαλική» του Βόλου, Σοφοκλής Τριανταφυλλίδης. Ο Αντύπας ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα, αγωνιζόμενος για το δίκαιο της απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών υπέρ των κολίγων με αποζημίωση των ιδιοκτητών τους. Τον Οκτώβριο του 1906 ο Αντύπας απάλλαξε τους κολίγους που εργάζονταν στα κτήματα του θείου του από την υποχρέωση να μεταφέρουν τα παραχθέντα προϊόντα στην έδρα της επιστασίας. Επίσης παραχώρησε περισσότερες εκτάσεις γης στους κολίγους για τη βοσκή των προβάτων τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να έρθει σε αντίθεση με τον επιστάτη του συνεταιρίου του θείου του Ιωάννη Κυριακό.

Τότε ο βουλευτής της Αγίας Αγαμέμνονας Σλήμαν κατηγορήσε τον Αντύπα στο νομάρχη της Λάρισας Κ. Νιώτη, ότι ξεσέκωνε τους κολίγους εναντίον των τσιφλικιάδων. Εξαιτίας του γεγονότος αυτού ο Αντύπας στις 10 Σεπτεμβρίου του 1906 κατέβηκε στην Αθήνα και βρήκε τον Σλήμαν στην πλατεία Συντάγματος και, αφού λογομάχησε μαζί του, τον ράπισε με αποτέλεσμα στις 19 Σεπτεμβρίου του 1906 να περάσει από δίκη. Το δικαστήριο κα-



Το τσιφλίκι
της οικογένειας
Βλιτσάκη
στη Βάνιαρη
Καρδίτσας, 1903.
(Αρχειό Μ. Κλιάφα)



Κολίγοι στις αρχές
του 20ου αιώνα.



Λιάσιμο καπνού.
(Φωτογραφία
F. Boissonas)

Ο ανδριάντας
του Μ. Αντύπα
(Θεσσαλία,
Πήλιο -
Σποράδες,
Explorer,
Αθήνα 2002)



ΜΑΡΙΝΟΣ ΑΝΤΥΠΑΣ
• **ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΗΣ** •
ΑΓΩΝΙΣΤΗΚΕ ΚΑΙ ΕΠΕΣΕ ΓΙΑ
ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΟΛΟΦΟΝΗΘΗΚΕ ΣΤΙΣ 8-3-1907
ΣΤΟΝ ΠΥΡΓΕΤΟ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΣΙΦΛΙΚΑΔΕΣ

ταδίκασε τον Αντύπα σε εικοσαήμερο φυλάκιση. Μετά την έκτιση της ποινής του ο Αντύπας επέστρεψε στη Θεσσαλία. Παρά τις απειλητικές διαθέσεις των τσιφλικάδων, συνέχισε να γυρίζει το Θεσσαλικό κάμπο αγωνιζόμενος για την απελευθέρωση των κολίγων. Αποτέλεσμα της δραστηριότητας αυτής του Αντύπα ήταν να γίνουν διάφορα αγροτικά συλλαλητήρια στα χωριά Λασποχώρι και Γκερλί (Αρμένιο) της Λάρισας. Στον αγώνα του αυτόν ο Αντύπας είχε ως συμπαραστάτες τον ξάδελφό του Παναγιώτη Σκιαδαρέση, τον τηλεγραφήτη της Λάρισας Τζανάτο και το δικηγόρο και εκδότη Σ. Τριανταφυλλίδη.

Σε μια από τις τελευταίες επιστολές που έστειλε ο Αντύπας προς το φίλο του τέως βουλευτή και συμβολαιογράφο της Αγίας Μ. Δάλλα, του επισήμανε τις δυσκολίες που θα συναντούσαν οι όποιες αλλαγές που πρότεινε στην κοινωνία: «14 Φεβρουαρίου 1907, Αγαπητέ φίλε... Το δένδρον της ελευθερίας και προόδου ποτίζεται με ιδρώτα και αίμα, διότι παράγει καρπούς τρέφοντας όχι σώματα, αλλά ιδέας αδελφότητα και ανθρωπισμόν». Στο τελευταίο άρθρο που έστειλε ο Αντύπας στην εφημερίδα «Πανθεσσαλική» του Βόλου και δημοσιεύτηκε στις 26/27-2/1907 παρουσίασε τις ιδέες του, που ήταν ένα μείγμα της ιδεολογίας του Χριστιανισμού και του Ουμανιστικού σοσιαλισμού.

Ο Αντύπας αντιλαμβανόταν ότι έδινε έναν αγώνα σκληρό και ίσως ο ίδιος να έπεφτε θύμα των ιδεών του. Λίγες μέρες πριν από τη δολοφονία του ο Αντύπας εκμυστηρεύτηκε σ'ένα φίλο του σε καφενείο στο χωριό Τσάγεζι, τις ανησυχίες για τη ζωή του: «Έχω τας ιδέας μου και εννοώ να τας εκδηλώ και να τας εφαρμόζω. Νομίζω ότι αυτοί οι άνθρωποι, οι χωρικοί πρέπει να ελευθερωθούν. Να πέσω ίσως θύμα, αλλ' έστω θέλω να καρποφορήσουν αι αρχαί μου». Πράγματι οι τσιφλικάδες χρησιμοποίησαν τον επιστάτη του Μεταξά, Ι. Κυριακό, ως όργανό τους για να σκοτώσουν τον Αντύπα.

Στις 8 Μαρτίου του 1907 ο Αντύπας βρισκόταν στη Λάρισα και επέστρεψε στον Πυργετό με τη συνοδεία του ξαδέλφου του Π. Σκιαδαρέση, ενός αγροφύλακα και ενός μάγειρα του θείου του. Όταν έφθασαν στον Πυργετό, πήγαν στο κονάκι των επιστατών για να δειπνήσουν. Μετά το δείπνο ο Αντύπας ανέβηκε στο δωμάτιό του για να πάρει κάποιο γράμμα, αλλά βρήκε την πόρτα του διαδρόμου κλειστή, οπότε ζήτησε από τον άλλο επιστάτη, τον Κυριακό, ν' ανοίξει το διάδρομο.

Ο Κυριακός δεν επέτρεψε στον Αντύπα να πάει στο δωμάτιό του. Ακολούθησε λογομαχία μεταξύ των δυο ανδρών και ο Κυριακός πήρε το όπλο του και πυροβόλησε δυο φορές τον Αντύπα μια στο κεφάλι και μια εκ των όπισθεν στην οσφυακή χώρα, οπότε αυτός έπεσε στην αγκαλιά του ξαδέλφου του Σκιαδαρέση. Μετά μια ώρα ο Αντύπας πρόφερε τα τελευταία λόγια: «Ισότης, Αδελφότης, Ελευθερία» και ξεψύχισε. Η σορός του Αντύπα μεταφέρθηκε από τους χωρικούς στη Λάρισα όπου εκτέθηκε σε λαϊκό προσκύνημα στο ξενοδοχείο «Μουστάκα» και κατόπιν στο Μητροπολιτικό ναό, όπου εψάλλει η νεκρώσιμος ακολουθία. Έπειτα η σορός του μεταφέρθηκε στο χωριό Λασποχώρι και ενταφιάστηκε εκεί την 12η Μαρτίου του 1907.



Θεσσαλοί αγρότες.
(Δ. Κατσικογιάννης)

Ο ζωγράφος Δημήτριος Κατσικογιάννης γεννήθηκε στην Καρυά του Ολύμπου.
Πολλά από τα έργα του τα εμπνεύστηκε από τη ζωή των αγροτών του Θεσσαλικού Κάμπου
και στεγάζονται στο «Μουσείο Δημήτρη και Λέγκως Κατσικογιάννη» στα Τρίκαλα.

Κιθελέρ

Το 1909 ήταν το κατεξοχόν έτος της οργάνωσης των κολίγων όλης της Θεσσαλίας. Τον ίδιο χρόνο το κράτος δανείστηκε και πάλι από την Εθνική τράπεζα 5.000.000 δραχμές με σκοπό να εξοφλήσει ό,τι οφειλές είχε προς τον τσιφλικά Στεφάνοβικ και να ενισχύσει περισσότερο το Γεωργικό ταμείο της Θεσσαλίας. Στις 22 Μαΐου του 1909 ιδρύθηκε στην Καρδίτσα ο «Γεωργικός Πεδινός Σύλλογος» με σκοπό την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών στη Θεσσαλία. Πρόεδρος του Συλλόγου εκλέχθηκε ο αγροτιστής-δικηγόρος Δημήτριος Μπούσδρας. Στις 14 και 15 Αυγούστου του 1909 ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος με επικεφαλής το συνταγματάρχη Νικόλαο Ζορμπά επέβαλε την επανάσταση του Γουδιού, που στράφηκε κατά του φεουδαρχικού κομματισμού. Οι κολίγοι στη Θεσσαλία αναθάρρησαν και οι μιμπτές της ιδέας του Αντύπα για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών έγιναν πάρα πολλοί. Οι πρωτοπόροι αγωνιστές Δ. Μπούσδρας από το Προάστιο, Χαράλαμπος Δημακόπουλος από το Καστρί (Μητρόπολη) και ο γιατρός Βασίλειος Γρίβας γύριζαν τον κάμπο της Καρδίτσας και κινητοποιούσαν πιο συστηματικά τους κολίγους για τη διοργάνωση δυναμικών συλλαλητηρίων. Στις 16 Σεπτεμβρίου του 1909 ο Γεωργικός Σύλλογος οργάνωσε ένα συλλαλητήριο στην Καρδίτσα για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών. Ομιλητής ήταν ο Δ. Μπούσδρας. Την 1η Νοεμβρίου του 1909 οι Πηλιορείτες μικροαγρότες οργάνωσαν ένα αγροτικό συλλαλητήριο στο Βόλο, με το οποίο ζητούσαν να καταργηθεί η δεκάτη που πλήρωναν στις ελιές και το λάδι. Στις 29 Νοεμβρίου του 1909 έγινε συγκέντρωση των στελεχών του Πεδινού Συλλόγου στην εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής στους Καμινάδες της Καρδίτσας με αίτημα την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών.

Με την είσοδο του 1910 οι πρωτοπόροι αγροτιστές του Θεσσαλικού κάμπου ενέτειναν τις προσπάθειές τους για τη συγκρότηση συλλαλητηρίων σε όλες τις Θεσσαλικές πόλεις, ώστε να ικανοποιηθεί από την κυβέρνηση το αίτημα της απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών. Στις 20 Ιανουαρίου του 1910 διοργανώθηκε στην Καρδίτσα ένα συλλαλητήριο, στο οποίο πήραν μέρος χιλιάδες κολίγοι κρατώντας σημαίες για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών. Στη συγκέντρωση αυτή μίλησαν οι Ε. Μπαζής, Δ. Μπούσδρας, Γ. Σχοινάς, Δ. Έξαρχος, Δ. Κουκουλέτσος και Κ. Σταμούλης. Στις 27 Ιανουαρίου του 1910 πραγματοποιήθηκε στη Λάρισα ένα Γεωργικό συνέδριο, στο οποίο συμμετείχαν πολλοί αγροτιστές, επιστήμονες και δήμαρχοι. Εκεί αποφασίστηκε να συμμετάσχουν και οι κολίγοι των επαρχιών της Λάρισας στον κοινό αγώνα όλων των Θεσσαλών για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών. Στις 7 Φεβρουαρίου του 1910 έγιναν αγροτικά συλλαλητήρια σε όλη τη Θεσσαλία. Στη Λάρισα συγκεντρώθηκαν πολλοί κολίγοι στην πλατεία Δικαστηρίου φωνάζοντας τα συνθήματα «Ζήτω η ελευθερία-Ζήτω η συναδέλφωση-Ζήτω η ανόρθωση». Στη συγκέντρωση αυτή μίλησαν οι Δ. Οικονόμου, Γ. Βλάχος, Ν. Βαγιούλης και ο Γ. Σχοινάς, ο οποίος μεταξύ των άλλων είπε μια χαρακτηριστική -προφητική φράση: «*Η πέννα με το αίμα θα γράψη τον νό-*



Η κεντρική πλατεία
της Καρδίτσας.
(Αρχειό Μ. Καλυβιώτη)



Βόλος.
(Αρχειό Α. Γαλερίδη)



Θεσσαλός ξωμάχος.
(Δ. Κατσικογιάννης)

μον της ελευθερίας». Η συγκέντρωση των αγροτών ενέκρινε ψήφισμα προς την κυβέρνηση, με το οποίο ζητούσαν την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών και την ίδρυση γεωργικής τράπεζας. Στο Βόλο έγινε συγκέντρωση όπου μίλησε ο κοινωνιστής Πλάτων Δρακούλης. Στη συγκέντρωση των αγροτών στα Τρίκαλα μίλησαν οι Ν. Γιοβρής, Χ. Καρράς και Γ. Σπυρόπουλος. Και στα Τρίκαλα εγκρίθηκε ανάλογο ψήφισμα προς την κυβέρνηση. Στην Καρδίτσα έγινε επίσης μεγάλη συγκέντρωση των αγροτών, στην οποία μίλησαν οι Δ. Κουκουλέτσος, Κ. Σταμούλης, Κ. Παπακυρίτσος, Ε. Μπαζής, Ε. Μαντόπουλος και ο Δ. Μπούσδρας. Η συγκέντρωση ενέκρινε ψήφισμα, το οποίο στάλθηκε στην κυβέρνηση. Ανάλογες συγκεντρώσεις έγιναν στο Βελεστίνο και στα Φάρσαλα. Στις 17 Φεβρουαρίου του 1910 μια επιτροπή από βουλευτές και εκπροσώπους των αγροτών της Θεσσαλίας με επικεφαλής τον Δ. Μπούσδρα κατέβηκε στην Αθήνα. Στις 19 Φεβρουαρίου η επιτροπή πήγε στο σπίτι του πρωθυπουργού Στέφανου Δραγούμη, όπου βρίσκονταν και οι τσιφλικάδες Χρηστομάνος, Μεταξάς και άλλοι. Η επιτροπή επέδωσε στον πρωθυπουργό ένα υπόμνημα για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών στη Θεσσαλία. Ο Σ. Δραγούμης και ο Ν. Ζορμπάς, ήταν αρνητικοί στην απαλλοτρίωση των τσιφλικιών και είχαν ήδη αποφασίσει «να παταχθεί η αναρχία στη Θεσσαλία».

Στις 22/2/1910 η εφημερίδα «Ακρόπολις» δημοσίευσε μια συνέντευξη που πήρε δημοσιογράφος της από κολίγους, οι οποίοι ανέφεραν τις δύσκολες συνθήκες κάτω από τις οποίες διαβιούσαν υπό το καθεστώς της τσιφλικιάδικης ιδιοκτησίας στη Θεσσαλία: «Το σπήτι είναι του αφεντικού. Ημείς κουβαλούμε τα υλικά, ημείς τρέφουμε τους μαστόρους, αλλά το σπήτι είναι του αφεντικού. Δικός μας είναι μόνον ο ουρανός. Από τη γη δεν έχουμε τίποτα. Εκεί μέσα είμεθα στοιβαγμένοι, ανάκατα ημείς, τα ζώα μας, τα άχυρά μας. Σπήτι, σταύλος, αχυρώνας είναι το αυτό. Για καύσιμο ύλη χρησιμοποιούμε τις βουνές που είναι η κόπρος των βοδιών, επειδή ο τόπος μας είναι κάμπος, δεν έχουμε ξύλα να καίμε... Το κοιλό που μας μετρά τον σπόρο, όταν μας το δίνη, πιάνη 18 οκάδες, όταν μας το πέρνει πίσω, πιάνει 24 οκάδες. Το αφεντικό έχει δυο κοιλά. Ένα μικρό και ένα μεγάλο. Αυτό μπορείτε να το μάθετε από οποιονδήποτε. Και όταν ο καλλιεργητής τολμήση να κάμη καμμίαν παρατήρησιν, έχει ν' ακούση ως απάντησιν αυτό μόνον: Αν σου αρέση, αλλοιώς ξεκουμπίσου... Στη μοιρασιά αραδιάζει τεφτέρια, χρέη, που τάχα του χρεωστούμε, βάζει τόκους, βάζει επιτόκια, ζήτημα είναι αν μείνη και κάτι να πάμε στο μύλο ή θα μας μείνη μόνον το φυτάρι και αλέτρι, που πρέπει να σκλαβωθούμε στην ίδια κακομοιριά για άλλον ένα χρόνο... Στο αλώνι θα θυμηθεί ο αφεντικός όλα τα καπρίτσια του, θα μας βασανίση γιατί δεν εψηφίσαμε εκείνον, που αυτός έβαλε, γιατί λαμβάνομε μέρος στον γεωργικό σύλλογο. Και δεν μπορούμε να ζήσωμε αν δεν ακούσωμε ποιον μας είπε. Έτσι σαν κτήνη ψηφίζομε. Το λέμε. Και πως μπορούμε τάχα να μην είμεθα κτήνη;».

Όταν η επιτροπή των αγροτών επέστρεψε στη Θεσσαλία, σε συνεργασία με τους κατά τόπους συλλόγους αποφασίστηκε να οργανωθούν συλλαλητήρια στις τρεις μεγάλες Θεσσα-



Οι ηγέτες των γεωργικών συλλόγων της Θεσσαλίας πριν από την εξέγερση του Κιλελέρ.



Η οδός Αλεξάνδρας στη Λάρισα στις αρχές του 20ου αιώνα.
(Θεσσαλία - Πήλιο - Σποράδες, Explorer, Αθήνα 2002)

λικές πόλεις. Στις 27 Φεβρουαρίου του 1910 έγινε και πάλι στην Καρδίτσα νέα μεγάλη συγκέντρωση των αγροτών. Στην συγκέντρωση έλαβαν μέρος 10.000 αγρότες. Τότε πολλοί διαδηλωτές κατευθύνθηκαν προς το σιδηροδρομικό σταθμό, όπου έγιναν επεισόδια και σκοτώθηκε ο αγρότης Χρήστος Σάλτας από το χωριό Ανώγειο. Κατόπιν οι αγρότες επέστρεψαν στην πόλη φωνάζοντας τα συνθήματα: «Ζήτω η γεωργική ιδέα-Ζήτω η λευτεριά-Ζήτω η Γκαραγκουινιά». Στη συγκέντρωση μίλησαν οι Α. Καραμήτρος, Κ. Σταμούλης, Β. Γρίβας και Δ. Κουκουλέτσος. Η συγκέντρωση έβγαλε ένα ψήφισμα, με το οποίο απαιτούσε να ψηφιστεί νομοσχέδιο για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών. Την ίδια μέρα έγιναν συγκεντρώσεις στα Τρίκαλα, στις Σοφάδες και στα Φάρσαλα. Την 1η Μαρτίου του 1910, 400 κολίγοι του χωριού Ορφανά της Καρδίτσας οπλισμένοι με γκράδες συγκεντρώθηκαν κοντά στον τοπικό σιδηροδρομικό σταθμό και σταμάτησαν το τρένο του Λαρισσαϊκού. Το αίτημά τους ήταν ότι, αν δεν γινόταν απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, θα κατέστρεφαν τη γραμμή του τρένου. Το σπέρμα της εξέγερσης είχε ήδη ριχτεί. Στην Αθήνα τα μηνύματα της επερχόμενης θύελλας στον αγροτικό κόσμο της Θεσσαλίας είχαν ληφθεί. Ο Τούρκος πρεσβευτής στην Αθήνα έκανε διάβημα στην κυβέρνηση, με το οποίο την προειδοποιούσε ότι η Τουρκία δεν θα αδιαφορούσε «*δια ενδεχομένην αναρχίαν εν Θεσσαλία εφόσον υπάρχουν Τούρκοι γαιοκτήμονες*». Στις 2/3/1910 η εφημερίδα των Αθηνών «Πατρίς» αναδείκνυε το «Θεσσαλικό ζήτημα» και συντασσόταν κατά κάποιο τρόπο με τη θέση των κολίγων για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, προτρέποντας την κυβέρνηση να συζητήσει με τους κολίγους και να βρει λύση υπέρ των αδυνάτων, αλλιώς προειδοποιούσε ότι επερχόταν εξέγερση στη Θεσσαλία. Επίσης στην ίδια εφημερίδα ο βουλευτής Καρδίτσας Α. Αλεξανδρής πρότεινε στην κυβέρνηση να απαλλοτριώσει από κάθε τσιφλίκι μια λωρίδα γης και να δοθεί στους κολίγους και τα υπόλοιπα των κτημάτων να μείνουν στους τσιφλικιάδες.

Εντωμεταξύ οι κολίγοι στο Θεσσαλικό κάμπο έκαναν λαϊκές συνελεύσεις και αποφάσισαν να οργανώσουν παναγροτικά συλλαλητήρια σε όλη τη Θεσσαλία. Στις συνελεύσεις αυτές οι πιο πρωτοπόροι κολίγοι υποστήριξαν την άποψη ότι έπρεπε να κατεβούν οπλισμένοι στα συλλαλητήρια για να δώσουν στην κυβέρνηση πιο επίμονα την απαίτησή τους. Τότε οι δήμαρχοι που παρεβρίσκονταν στις συνελεύσεις επέμειναν ότι τα συλλαλητήρια έπρεπε να είναι ειρηνικά για να μη γίνει αιματοχυσία λέγοντας στους κολίγους: «*Προς θεού παιδιά. Όχι με γκράδες. Θα γίνει αιματοχυσία και το κακό θα ξεσπάσει στη ράχη μας. Θα πάρετε τα παιδιά και τ' αδέρφια σας στο λαιμό σας. Για όνομα του Θεού... Αν δεν ακουστόμε, τότε, το απόνω Σάββατο, κατεβαίνουμε με τους γκράδες...*». Οι προτροπές των δημάρχων έτυχαν της συναίνεσης των κολίγων και έτσι άρχισε η οργάνωση των κινητοποιήσεων.

Στις 5 Μαρτίου του 1910 ο νομάρχης της Λάρισας Περικλής Αργυρόπουλος και ο μέραρχος του στρατού Κωνσταντίνος Ψαρροδήμος συσκέφθηκαν και με άλλους τοπικούς παράγοντες και αποφάσισαν για τη διαφύλαξη της τάξης να καλέσουν ενισχύσεις στρα-



*Οι πρωταγωνιστές των συλλαλητηρίων της Καρδίτσας μεταφέρονται στη Χαλκίδα για να δικαστούν.
(Αρχείο Μ. Κλιάφα)*



Θεσσαλοί χωρικοί.
(Θεσσαλία - Πύλιο - Σποράδες, Explorer, Αθήνα 2002)

τευμάτων από το Βόλο. Την επομένη μέρα, Σάββατο 6 Μαρτίου, από πολύ ενωρίς οι κολίγοι του δήμου Κρανώνα κρατώντας μαύρες και κόκκινες σημαίες ξεκίνησαν με σκοπό να συγκεντρωθούν στην κεντρική πλατεία της Λάρισας. Και πάλι ο νομάρχης Αργυρόπουλος ανησυχώντας για την εξέλιξη των γεγονότων κάλεσε το διοικητή της χωροφυλακής και τον εισαγγελέα της πόλης Παπαθεοδωρόπουλο και τους ρώτησε: «*Μα τι θέλουν αυτοί οι κολίγοι;*». Και τότε ο εισαγγελέας, γνώστης της άθλιας κατάστασης που διαβιούσαν οι κολίγοι, του απάντησε: «*Είναι αλήθεια πως πεινούν, κύριε Νομάρχα, και ζώσιν ωσάν κτήνη. Έργον φιλανθρωπίας θα ήτο να ελαμβάνετο μικρά τις πρόνοια. Ζώσιν εις τρώγλας και τρέφονται με βομπούταν*». Ο νομάρχης Αργυρόπουλος συντασσόμενος με τις φεουδαρχικές απόψεις ξαναρώτησε τους παρεβρισκομένους: «*Μα τι θέλουν, παντεσπάνι να φάνε; Αυτοί δεν είνε αφεντικά, μα σκλάβοι... Αι κοινωνίαι δεν μπορούν να προσδεύσουν όταν ο όχλος αποτραχύνεται. Πρέπει να προλάβωμε τας αναρχικάς εκδηλώσεις...*». Και ενώ η σύσκεψη των αρχών βρισκόταν σε εξέλιξη, ο στρατός και η χωροφυλακή της πόλης βρισκόταν σε συνεχή επαγρύπνηση. Ταυτόχρονα διάφορες ομάδες κολίγων από τους δήμους Συκουρίου, Ογκήστου και άλλους δήμους κατέκλυσαν περί την 11η πρωινή ώρα την πόλη της Λάρισας. Ενώ στην πόλη επικρατούσε αγωνιστικός αναβρασμός, στο χωριό Κιλελέρ (Κυψέλη) μια ομάδα 200 περίπου άοπλων κολίγων συγκεντρώθηκαν στον τοπικό σταθμό του τρένου. Όταν το τρένο από το Βόλο έφθασε στο σταθμό, οι κολίγοι επιβιβάστηκαν σ' αυτό με σκοπό να πάνε στη Λάρισα για να συμμετάσχουν στο συλλαλητήριο. Δεν θέλησαν όμως να πληρώσουν το εισιτήριο λέγοντας στους εισπράκτορες ότι: «*Τόσον καιρό μας εκμεταλλεύεται και μας γδύνει η Εταιρεία, αυτή τη φορά όμως απαιτούμε να μας πάει δωρεάν στη Λάρισα*». Στο τρένο μέσα, κατά σύμπτωση (;), βρισκόταν και ο διευθυντής των Θεσσαλικών σιδηροδρόμων Πολίτης και ο Γερμανός δημοσιογράφος Φίσερ. Ο Πολίτης βλέποντας την άρνηση των κολίγων να πληρώσουν τα εισιτήρια αντί να επέμβη κατευναστικά όξυνε τα πνεύματα διατάσσοντας τους υπαλλήλους να κατεβάσουν κάτω από το τρένο «*αυτό το σκυλολόι, αυτά τα κτήνη*». Η σπίθα είχε ήδη πλεκτρίσει τα πνεύματα των κολίγων και τότε αυτοί άρχισαν να πετάνε πέτρες και έσπασαν πολλά τζάμια της αμαξοστοιχίας. Το τρένο συνέχισε την πορεία του, αλλά σ'ενα χιλιόμετρο απόσταση από το σταθμό του Κιλελέρ μια άλλη ομάδα 800 κολίγων κρατώντας κόκκινες σημαίες και φωνάζοντας «*θέλουμε απαλλοτρίωση*» σταμάτησαν και πάλι το τρένο. Οι κολίγοι ανέβηκαν στο τρένο και αρνήθηκαν να πληρώσουν το εισιτήριο. Ο Πολίτης και πάλι άρχισε το υβρεολόγιο εναντίον των κολίγων αποκαλώντας τους «*κτήνη, ζώα, παλιάνθρωποι*».

Οι κολίγοι αγρίεψαν και ανταπέδωσαν και αυτοί τις βρισιές εναντίον του Πολίτη. Ο Πολίτης τότε κάλεσε τους επικεφαλής των ευζώνων υπολοχαγούς Αθανάσιο Τριανταφύλλου και Νικόλαο Χρονόπουλο και τους είπε: «*Έχετε υποχρέωση να προστατεύσετε την τάξιν. Άλλωστε μεταβαίνετε στη Λάρισα εξαιτίας του αγροτικού συλλαλητηρίου. Ο σιδηροδρομικός συρμός κινδυνεύει από τας αναρχικάς επιθέσεις αυτών των κτηνών*». Οι αξι-



Αγρότες στις φυλακές Καρδίτσας μετά την εξέγερση του Κιλελέρ.

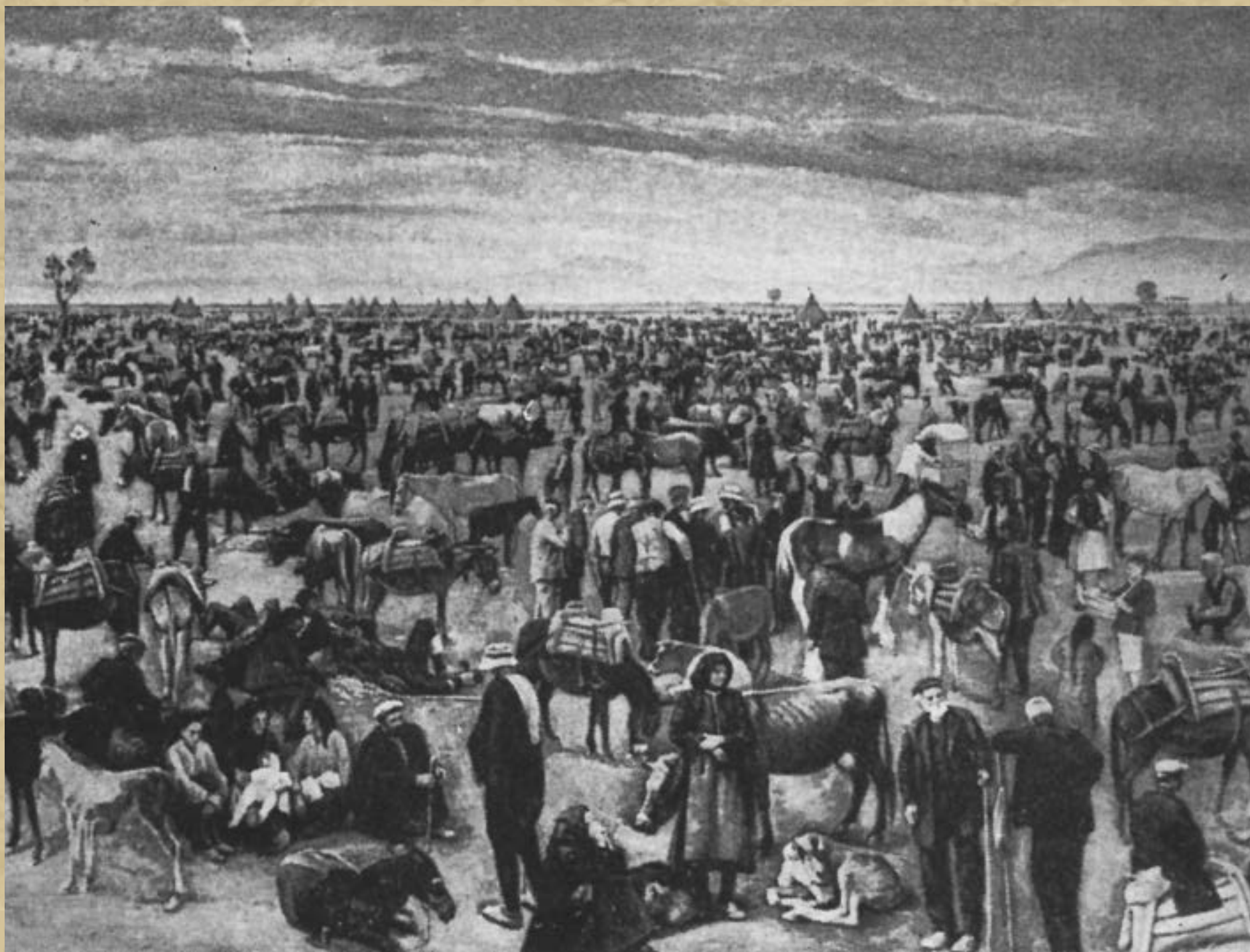


Χειρόμυλος από τη Χίο.
(Παραδοσιακές Καλλιέργειες Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 1978)

ωματικοί έδωσαν εντολή στους ευζώνους να πυροβολήσουν στο ψαχνό τους κολίγους. Οι κολίγοι αντέδρασαν πετώντας πέτρες στο τρένο, αλλά η μάχη ήταν άνιση. Δύο κολίγοι, ο Αθανάσιος Νταφούλης και ο Αθανάσιος Μπόκας, σκοτώθηκαν επί τόπου και ένας άλλος τραυματίστηκε βαριά. Το αίμα των κολίγων πότισε για μια άλλη φορά το Θεσσαλικό κάμπο και όχι μάταια. Το τρένο συνέχιζε την πορεία του έχοντας υποστεί σοβαρές υλικές ζημιές και έφθασε στον επόμενο τοπικό σταθμό του χωριού Τσουλάρ (Μελία). Εκεί είχαν συγκεντρωθεί πολλοί κολίγοι, οι οποίοι φώναζαν: «*Ζήτω η λευτεριά μας - Κάτω οι τσιφλικάδες*» και ζητούσαν επίμονα να σταματήσει το τρένο. Το τρένο όμως δεν σταμάτησε και οι κολίγοι άρχισαν τον πετροπόλεμο, αλλά και οι ευζώνοι άρχισαν να πυροβολούν εναντίον των κολίγων και αμέσως έπεσε νεκρός ο Στέφανος Ακριβούσης και τραυματίστηκαν βαριά άλλοι 15 κολίγοι.

Μόλις οι συγκεντρωμένοι κολίγοι στη Λάρισα πληροφορήθηκαν τα γεγονότα που συνέβησαν στο Κιλελέρ και στο Τσουλάρ, άρχισαν να φωνάζουν: «*Μας εμποδίζουν να ζητήσουμε το δίκαιό μας. Ν'αντισταθούμε*». Τότε ο υπίλαρχος Χρύσης διέταξε τους άνδρες του να ανοίξουν πυρ κατά των κολίγων, ο δε ανθυπίλαρχος Σκανδάλης έλεγε: «*Χτυπάτε παιδιά. Μπρος. Χτυπάτε τα σκυλιά τους αναρχικούς*». Στη μάχη που ακολούθησε τραυματίστηκαν οι αγρότες Α. Μάνταρης, Ζ. Καραμπέρης και Θ. Γκουλέμας, ενώ από την πλευρά του ιππικού τραυματίστηκαν οι αξιωματικοί Χρύσης και Σκανδάλης και τρεις ιππείς. Κατά τη διάρκεια που διεξαγόταν η μάχη, έφθασαν από το κοντινό χωριό Νεμπεγλέρ (Νίκαια) 1.000 κολίγοι στην πύλη των Φαρσάλων. Τότε ο επικεφαλής του ιππικού υπίλαρχος Φιλόλαος Πηχεών προσπάθησε να αποκλείσει την είσοδο στους κολίγους, διατάσσοντας τους άνδρες του να τους κτυπήσουν λέγοντάς τους: «*Τι τους φυλάτε; - Διαλύστε τους. Εμπρός. Εμπρός. Βαράτε...*». Ακολούθησε νέος πετροπόλεμος μεταξύ του ιππικού και των κολίγων. Κατά τη 1 το μεσημέρι κάποιος κολίγος από αυτούς που βρίσκονταν κοντά στην πλατεία της πόλης είπε: «*Στην πύλην [των] Φαρσάλων ο στρατός εμποδίζει τους χωρικούς να έλθουν μέσα*». Τότε οι κολίγοι όρμησαν προς την πύλη των Φαρσάλων και επιτέθηκαν από πίσω στο ιππικό. Αποτέλεσμα της μάχης αυτής ήταν να υποχωρήσει το ιππικό προς το κέντρο της πόλης, αλλά και να πέσει νεκρός ο κολίγος Απόστολος Μπατάλας. Σε λίγο όλοι μαζί οι κολίγοι κατόρθωσαν να φθάσουν στην πόλη και άρχισαν να φωνάζουν: «*Ζήτω οι κολίγοι-Κάτω οι τσιφλικάδες-Κάτω η σκλαβιά-Λευτεριά. Λευτεριά*». Ο μέγας Ψαρροδής, που παρακολουθούσε τα γεγονότα, έστειλε στους διοικητές των τμημάτων διαταγή να καταστείλουν οπωσδήποτε την ανταρσία των κολίγων με τα όπλα: «*Αντί πάσης θυσίας και εν ανάγκη να γίνη χρήσις των όπλων πρέπει να κατασταλή των χωρικών η ανταρσία. Καθιστώ τους διοικητάς των Τμημάτων υπευθύνους δια την εκτέλεσιν παρούσης*».

Όταν οι κολίγοι έφθασαν κοντά στην πλατεία Δικαστηρίου, τους περίμενε ένας λόχος μηχανικού του στρατού με επικεφαλής τον λοχαγό Ιωάννη Ορφανίδη. Τότε κάποιοι από τους αξιωματικούς έδωσαν εντολή στους στρατιώτες να «*βαρέσουν τα σκυλιά στο κρέ-*



*Το παζάρι της Καρδίτσας.
(Δ. Γιολδάσης)*

*Ο ζωγράφος Δημήτριος Γιολδάσης γεννήθηκε στο χωριό Μορφοβούνι (Βουνέσι) της Καρδίτσας.
Ο Γιολδάσης εμπνεύστηκε τα έργα του από τη βουκολική και αγροτική ζωή, ιδιαίτερα της δυτικής Θεσσαλίας.
Πολλά έργα του βρίσκονται στην Εθνική Πινακοθήκη και στο Μουσείο Γ. Κατσιόγρα στη Λάρισα.*

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

Εκ Λαρίσης, αριθ. 330, τη 19/6.3, ώρα 9.35 μ.μ. 1910

Πρωθυπουργόν-Υπουργούς Εσωτερικών και Στρατιωτικών
«Πρωινή αμαξοστοιχία εκ Βόλου παρημποδίσθη παρ' ομάδων χωρικών ενόπλων και αόπλων μεταξύ Γκερλή-Λαρίσης επιβαίνουσα στρατιωτική δύναμις εξαντλήσασα παν ήπιον μέσον και προσβληθείσα δια λιθοβολισμών και πυροβολισμών νναγκάσθη πυροβολήση εφονεύθησαν τρεις πολίται επληγώθησαν επτά τοιούτοι. Συρμός αφίκετο εις Λάρισαν. Κατάλληλα μέτρα ελήφθησαν δια κυκλοφορίαν σιδηροδρομικών αμαξοστοιχιών εν Γκερλή παρέμεινεν μικρό απόσπασμα. Περί ώραν μίαν μετά μεσημβρίαν εγένετο συμπλοκή ενταύθα πύλην Φαρσάλων μεταξύ αποσπάσματος και χωρικών λιθοβολισάντων τούτο. Ετραυματίσθη σοβαρώς δια σφαίρας όπλου εις χωρικός διαδηλωται διελύθησαν. (...) Δια συνεννοήσεως μετά εισαγγελέως εξεδόθησαν εντάλματα συλλήψεως κατά πρωταίων. Κρατούνται τρεις Δήμαρχοι. Αστυνομός Φαρσάλων τηλεγραφεί ότι άγνωστοί έθηκαν πυρ παρελθούσαν νύκτα χορταποθήκην νοικοιαστού Τσαούση εν χωρίω Βρυσιά αποτεφρωθείσα εντελώς.

Μέραρχος Ψαρροδήμος Νομάρχης Αργυρόπουλος».

Στις 8 Μαρτίου 1910 ο βουλευτής Ι. Γιαννακίτσας έκανε επερώτηση προς τον πρωθυπουργό Σ. Δραγούμη για τα γεγονότα στο Κιλελέρ και στη Λάρισα: «Επέρωτο να αποδειχθή μίαν ακόμη φοράν, ότι το δένδρον της ελευθερίας με αίμα ποτίζεται. Εις τούτο πρέπει να αποδοθή το εν Λαρίση "μακελλείον". Τα γεγονότα θλίβουν την καρδίαν, διότι εγένοντο εναντίον φιλοσύχων πολιτών. Το Θεσσαλικόν ζήτημα είναι το ύψιστον των ζητημάτων. Δυστυχώς όμως ουδέν περί τούτου επράξαμεν. Ένεκα της αστοργίας της Βουλής, οι Θεσσαλοί, απελπισθέντες, εξέσπασαν, ημείς δε εστρέψαμεν τα όπλα κατ' αυτών και εποτίσαμεν την Θεσσαλικήν Γην με αίμα. Ανάγκη να ενεργηθώσιν ανακρίσεις, δια να αποδειχθή εαν ο Στρατός ημύνθη ή επετέθη». Δραγούμης: «Οι Θεσσαλοί είναι φιλόνομοι, αλλ' εξωθήθησαν υπό δημοκόπων. Απόδειξις τούτου είναι τα τηλεγραφήματα, μεταξύ των οποίων και της γεωργικής επιτροπής Καρδίτσας, εις ην συμμετέχει και ο Καραϊσκάκης. Κατόπιν τούτων, εδόθησαν κατάλληλοι οδηγίαι προς τήρησιν της τάξεως».

Τότε πήρε το λόγο ο βουλευτής Θ. Φίλιος, ο οποίος απευθυνόμενος προς τον πρωθυπουργό Σ. Δραγούμη είπε: «Διετάχθησαν δηλαδή και δολοφονίαι;». Δραγούμης: «Τοιαύτα δεν πρέπει να ακούωνται. Αι κυβερνήσεις δεν είναι δολοφόνοι». Φίλιος: «Γνωρίζω τας διαταγάς. Τους εδολοφονήσατε». Δραγούμης ωργισμένος: «Ο τοίχος θα αντεπιστρέψη την φράσιν. Ο Στρατός επιυροβόλησε προς προστασίαν του τραίνου». Ράλλης: «Και των επιβατών». Δραγούμης: «Βεβαίως». Φίλιος: «Δεν υπήρχε καμία ανάγκη να πυροβολήση ο Στρατός, αφού ο διευθυντής του τραίνου Πολίτης, εδέχετο[;] να τους μεταφέρη άνευ εισιτηρίων. Εις την πύλην των Φαρσάλων διατί δεν επέτρεπον την είσοδον; Ποιος κατεπάτει τον Νόμον; Διατί ο Στρατός επετέθη κατά των αόπλων χωρικών και τους εσκώτωσεν».

Η κυβέρνησις του Σ. Δραγούμη μετά τα αιματηρά γεγονότα του Κιλελέρ διέταξε να συλληφθούν και να δικαστούν οι πρωταίτιοι της εξέγερσης των κολίγων και από την άλλην σύστησε μια επιτροπή για να λύσει το αγροτικό πρόβλημα. Δεκάδες πρωτοπόροι αγροτιστές και κολίγοι συνελήφθησαν στη Θεσσαλία και οι μεν της Καρδίτσας δικάστηκαν στο Κακουργιοδικείο της Χαλκίδας, οι δε της Λαρίσης στο Κακουργιοδικείο της Λαμίας. Και τα δυο δικαστήρια αθώωσαν όλους τους πρωταίτιους της εξέγερσης.

ας». Κάποιοι άλλοι όμως υπαξιωματικοί συνιστούσαν στους στρατιώτες τους να πυροβολούν στον αέρα, λέγοντάς τους: «Μη παιδιά χτυπάτε στο κρέας, είναι αδέρφια μας». Μετά από μερικές ώρες μάχης μεταξύ του στρατού και των κολίγων ο μέραρχος, ο νομάρχης, ο φρούραρχος και ο διοικητής της χωροφυλακής της πόλης αποφάσισαν να διατάξουν το στρατό να παύσει το πυρ και να αφήσουν τους κολίγους να συγκεντρωθούν και να διαδηλώσουν ελεύθερα στην πλατεία της Λαρίσης. Σύμφωνα με ανταπόκριση της εφημερίδας «Θεσσαλία» του Βόλου στους συγκεντρωμένους κολίγους μίλησε ο αγροτιστής-φοιτητής Ντικούλης, ο οποίος μεταξύ των άλλων είπε: «Εάν συνέβησαν τινα έκτροπα θα τα λησμονήσωμεν, διότι και αι αρχαί έπρεπε να σεβασθούν τον λαόν και ο λαός την εξουσίαν και τον νόμον. Την στιγμήν ταύτην ο εισαγγελεύς κ. Παπαθεοδωρόπουλος διακόπτει τον ρήτορα και απευθυνόμενος προς τον λαόν, συνιστά να ψυχάση πλέον και νομοταγής να διαδηλώση τα φρονήματά του. Μετά ταύτα ο κ. Ντικούλης, εξακολουθών λέγει ότι η απαλλοτριώσις δεν πρέπει να ζητηθεί σήμερα, καθ' όσον οι τσιφλικούχοι υπερτίμησαν τα κτήματά των, αλλά προπαντός να επιζητηθή η σύστασις Γεωργικής Τραπέζης, διακανονισμός των σχέσεων κολίγων και τσιφλικούχων, δια να χάσουν ούτω οι τελευταίοι τα μεγάλα κέρδη των και να επιζητήσουν μόνοι των την απαλλοτριώσιν». Κατόπιν μίλησε ο δικηγόρος Γ. Σχοινάς, αντιπρόσωπος του «Κοινού των Θεσσαλών», ο οποίος ζήτησε την ψήφισιν του νομοσχεδίου του «Αλεξανδρή» και στη συνέχεια διάβασε ένα ψήφισμα, το οποίο οι συγκεντρωμένοι ενέκριναν να σταλεί τηλεγραφικά:

«ΨΗΦΙΣΜΑ: Βουλίν Ελλήνων και Κυβέρνησιν, Αθήνας.

Άπας ο γεωργικός λαός Λαρίσης συνελθών πανοικεί σήμερα Λάρισαν, ίνα εκφράση βαθύ πόνον και πικρόν παράπονον, δια την μη υποβολήν και επιψήφισιν του νόμου περί απαλλοτριώσεως των τσιφλικίων και προικοδοτήσεως γενναιοτέρας του Γεωργικού Ταμείου ΑΠΑΙΤΕΙ: α) Την άμεσον επιψήφισιν του νομοσχεδίου περί απαλλοτριώσεως των τσιφλικίων και διανομήν των Ζαππειών κτημάτων. β) Τη γενναιοτέραν προικοδοτήσιν του Γεωργικού Ταμείου, δια της διαθέσεως του όλου φόρου των αροτριώντων κτηνών και παντός ότι νομίζει η Κυβέρνησις καλύτερον. γ) Εκφράζει την βαθείαν λύπην και οδύνην του, δια την εκ μέρους των αρχών της Πολιτείας άδικον επίθεσιν κατά του φιλησύχου και νομοταγούς λαού, ου θύματα υπήρξαν άοπλοι και λευκοί σκλάβοι της Θεσσαλίας. Η Επιτροπή».

Το βράδυ της 6ης Μαρτίου του 1910 ο μέραρχος Κ. Ψαρροδήμος και ο νομάρχης Π. Αργυρόπουλος έστειλαν από τη Λάρισα ένα τηλεγράφημα στην Αθήνα με παραλήπτες τον πρωθυπουργό και τους υπουργούς Εσωτερικών και Στρατιωτικών, στο οποίο αναφέρουν τα διαδραματισθέντα γεγονότα. (βλ. αριστερά τηλεγράφημα)

*Μία από τις πρώτες
αλωνιστικές μηχανές, 1915.*



Η αγροτική μεταρρύθμιση

Η εξέγερση των κολίγων στο Κιλελέρ είχε ως αποτέλεσμα να γίνει έστω και αργά η αγροτική μεταρρύθμιση. Στα 1911 η Βουλή ψήφισε το νόμο ΓΩΝΣ', ο οποίος απαγόρευε στους τσιφλικάδες να κάνουν έξωση στους κολίγους. Όταν με τους Βαλκανικούς πολέμους απελευθερώθηκε η Ήπειρος, βρέθηκαν στην κατοχή των τσιφλικιάδων 413 τσιφλίκια, στη Μακεδονία 421 και στη Δυτική Θράκη 84. Στα 1914 η κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου ψήφισε το νόμο 138, με τον οποίο απαγορεύτηκε η αναγκαστική έξωση των κολίγων από τα τσιφλίκια. Στα 1915 ο νόμος 670 επίσης απαγόρευσε την έξωση των κολίγων. Στα 1917 η κυβέρνηση του Βενιζέλου ψήφισε τους νόμους 1072 Α, 1072 Β, 1072 Δ, 1072 Ε, με τους οποίους ρυθμιζονταν η αναγκαστική απαλλοτρίωση των τσιφλικιών. Στα 1923 η κυβέρνηση του Ν. Πλαστήρα με το νομοθετικό διάταγμα της 15/2/1923 και στα 1925 με το νομοθετικό διάταγμα της 23/11/1925 ρύθμισε την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών. Κατά τα διατάγματα αυτά οι ακτήμονες αγρότες έπρεπε να καταβάλουν αποζημίωση ίση προς το εικοσαπλάσιο της προπολεμικής (1910-1914) προσόδου του απαλλοτριωμένου κτήματος, προσαυξημένη κατά 30-40%. Επιπλέον το κράτος θα κατέβαλε στους τσιφλικάδες προσαύξηση 50% επί της βασικής αποζημίωσης. Τα κατά τόπους Πρωτοδικεία με αποφάσεις τους θα επιδίκαζαν να αποζημιωθούν οι ιδιοκτήτες των τσιφλικιών με ομολογίες προς 8% τόκο και εξοφλητέες σε 30 χρόνια.



Συζήτηση στη Βουλή για τα γεγονότα του Κιλελέρ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβδελίδης Π.** Το αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα στην Ελλάδα - Ιστορική εξέλιξη και δράση, προβλήματα και προοπτικές ανάπτυξης, Αθήνα 1986
- Αλλαμανή Ε.** «Το Τανζιμάτ και οι επιπτώσεις του στη ζωή των κατοίκων της Θεσσαλίας», Θεσσαλικά Χρονικά τομ. 13ος 1980 σ. 409-422
- Αντύπας Μ.** Προς τον Λαόν και άλλα κείμενα, Εισαγωγή, Θεόδωρος Μπενάκης Αθήνα κ.κ.
- Αντωνίου Α.** «Τα Θεσσαλικά συλλαλητήρια», Ιστορικά Ελευθεροτυπία τεύχ. 72, 1/3/2001 σ. 26-31
- Ανώνυμος** Πανελλήνιον λεύκωμα εθνικής εκατονταετηρίδος 1821-1921 η «χρυσή βίβλος» της Ελλάδος, Αθήνα 1921, Οικονομολογικά τομ. 1ος
- Ανώνυμος** «Κιλελέρ: 6 Μαρτίου 1910», Εφημερίδα, Τα Νέα, 9/2/1985
- Ανώνυμος** «Εξέγερση στο Κιλελέρ», Χρονικό του 20ου αιώνα 1990 σ. 147
- Αρσενίου Λ.** Η Θεσσαλία στην Τουρκοκρατία, Αθήνα 1984
- Αρσενίου Λ.** Το έπος των Θεσσαλών αγροτών και οι εξεγέρσεις τους 1881-1993, Θεσσαλονίκη 2005
- Ασδραχάς Σ.** Μηχανισμοί της αγροτικής οικονομίας στην Τουρκοκρατία (1ε'-ιστ' αιώνας), Αθήνα 1978
- Βαλέτας Κ.** Η μπαλλάντα του Κιλελέρ (Δεκαενιά επιγράμματα), Αθήνα 1975
- Barkan O.** «Οι μορφές οργάνωσης της αγροτικής εργασίας στην Οθωμανική αυτοκρατορία το ΙΕ' και το ΙΣΤ' αιώνα», Η οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών (15ος-19ος αιώνας), εισαγωγή-επιλογή κειμένων: Σπύρος Ασδραχάς, Αθήνα 1979 σ. 45-86
- Βεργόπουλος Κ.** Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας, Πρόλογος Samir Amin, Αθήνα 1975
- Βουρνάς Τ.** Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας, Αθήνα 1998 τομ. 2ος
- Βραχνιάρης Χ.** Η αγροτική λαϊκή εξέγερση του 1925 στα Τρίκαλα - Σελίδες από τους αγώνες της Θεσσαλικής αγροτιάς, Αθήνα 1978
- Βραχνιάρης Χ.** Το Ελληνικό εργατικό κίνημα και το αγροτικό ζήτημα περίοδος 1900-1920, Αθήνα 1988
- Γ.Β.** «Κιλελέρ», Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια τομ. 17ος 1980 σ. 17-18
- Γεωργιάδης Ν.** Θεσσαλία, Βόλος 1894 (Λάρισα 1995)
- Γεωργίου Η.** «Η Βουλή για τους αγρότες της Θεσσαλίας και η δολοφονία του Μαρίνου Αντύπα πρωτομάρτυρα της αγροτικής ιδέας», Ομιλία στον Εκπαιδευτικό Μορφωτικό Σύλλογο Πυργετού Λαρίσης 7/3/1982 σ. 1-31
- Γιαννούλης Ν.** Χάσια (εθνικοί και κοινωνικοί αγώνες), Αθήνα 1990
- Cvetkova B.** «Η εξέλιξη του τουρκικού φεουδαλικού καθεστώτος από τα τέλη του ΙΣΤ' ως τα μέσα του ΙΗ' αιώνα», Η οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών (15ος-19ος αιώνας), Αθήνα 1979 σ. 87-112
- Δημητρίου Μ.** Το Ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα από τους ουτοπιστές στους μαρξιστές, Αθήνα 1985
- Divitcioglu S.** «Οικονομικό μοντέλο της Οθωμανικής κοινωνίας (ΙΔ' και ΙΕ' αι.)», Η οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών (15ος-19ος αιώνας), Αθήνα 1979 σ. 113-131
- Ιναλτζίκ Χ.** Η Οθωμανική αυτοκρατορία η κλασική εποχή, 1300-1600, μετάφραση: Μιχάλης Κοκολάκης Αθήνα 1993
- Καραμανώλης Ε.** Το χρονικό της εξέγερσης του Κιλελέρ επέτειος 80 χρόνων 1910-1990, Αθήνα 1990
- Καρανικόλας Γ.** Κιλελέρ με τα επίσημα πρακτικά των δυο ιστορικών δικών σκοπιμότητας Λαμίας-Χαλκίδος 19-6-1910, Πρόλογος Γιάνη Κ. Κορδάτου, Αθήνα 1960
- Καρανικόλας Γ.** Κιλελέρ συμβολή στην ιστορία του Ελληνικού αγροτικού κινήματος, Αθήνα 1975
- Καραφύλλης Ν.** «Το τσιφλίκι του Πύργου Κιερίου (τέλη του 19ου-αρχές του 20ου αιώνα) και 8 ανέκδοτα έγγραφα», Θεσσαλικό Ημερολόγιο τομ. 16ος 1989 σ. 97-116

Κατσούλης Γ. Νικολινάκος Μ. Φίλιας Β. Οικονομική ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας από το 1831 μέχρι το 1897, Αθήνα 1985 τομ. 2ος

Καψάλης Γ. Μαρίνος Αντύπας ο πρωτομάρτυρας σοσιαλιστής και πρόδρομος του Κιλελέρ, Αθήνα 1986

Κιτσίκης Δ. Ιστορία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας 1280-1924, Αθήνα 1988

Κλιάφα Μ. «Το Θεσσαλικό ζήτημα» Η Ελλάδα τον 20ο αιώνα 1900-1910, Η Καθημερινή Επτά ημέρες 17/10/1999 σ.24-25

Κλιάφα Μ. «Πανηγυρικές αθώσεις απόπικος και δίκες», Ιστορικά Ελευθεροτυπία τεύχ. 72, 1/3/2001 σ. 46-49

Κορδάτος Γ. Η αγροτική εξέγερση του Κιλελέρ (6/19 Μάρτη 1910), Αθήνα 1946

Κορδάτος Γ. Ιστορία του Ελληνικού εργατικού κινήματος, Αθήνα 1956

Κορδάτος Γ. Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας 1900-1924, Αθήνα 1958 τομ. 5ος

Κορδάτος Γ. Σελίδες από την ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα, Πρόλογος Γιάννη Ιμβριώτη, Εισαγωγή-Επιμέλεια Μ.Μ.Παπαϊωάννου, Αθήνα 1964

Κορδάτος Γ. Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα, Πρόλογος: Γιάννη Ιμβριώτη, Εισαγωγή-Επιμέλεια: Μ.Μ.Παπαϊωάννου, Αθήνα 1973

Λουκάτος Σ. Μαρίνος Σπ. Αντύπας η ζωή - η εποχή - η ιδεολογία - η δράση - και η δολοφονία του, Αθήνα 1980

Μαγόπουλος Β. «Η μικρή Πουλιάνα τσιφλίκι του Κων. Ζάππα», Τρικαλινά τομ. 17ος 1997 σ. 322-344

Μουγογιάννης Γ. «Πτυχές του αγροτικού ζητήματος στη Θεσσαλία», Αρχαίον Θεσσαλικών Μελετών τομ. 7ος-8ος 1985-1988 σ. 93-126

Μπωζούρ Φ. Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδος στην Τουρκοκρατία (1787-1797), Παρίσι έτος VIII (1800), Μετάφραση Ελένης Γαρίδη, Εισαγωγή, Επιμέλεια, Σχολιασμός Τάσου Βουρνά, Αθήνα 1974

Μπούσδρας Δ. Η απελευθέρωση των σκλάβων αγροτών, Αθήνα 1951

Νημάς Θ. Τρίκαλα - Καλαμπάκα Μετέωρα - Πίνδος - Χάσια (Γεωγραφία-ιστορία-μνημεία-τουρισμός), Θεσσαλονίκη 1987

Οικονόμου Γ. «Ελληνική κοινωνία και οικονομία στην πρώτη δεκαετία του 20ου αι.», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τομ. 14ος 1977 σ. 192-197

Παπαγαρυφάλλου Π. Οι γεωργικοί συνεταιρισμοί εν Ελλάδι (1821-1940) δια μέσου των κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων της Ελληνικής γεωργίας, Αθήνα 1973

Παπακωνσταντίνου Θ. Ζητήματα Συνεταιρισμών, Αθήνα 1988

Παπακωνσταντίνου Θ. Τα επαναστατικά κινήματα του Διονύσιου του Φιλόσοφου Μητροπολίτη Λάρισας στη Θεσσαλία στα 1600 και στην Ήπειρο στα 1611, (Ανέκδοτα έγγραφα από τα Αρχαία της Βιέννης), Αθήνα 2000

Παπακωνσταντίνου Θ. «Κιλελέρ: Αποκατάσταση με καθυστέρηση και αίμα-κολίγοι Μαρίνος Αντύπας», Εφημερίδα Agrenda αριθ.φυλ.19, 25-26/3/2006 σ. 27-30

Παπακωνσταντίνου Θ. «Εκατό χρόνια από το θάνατο του αγωνιστή Μ. Αντύπα», Εφημερίδα Agrenda αριθ.φυλ.144, 14-15/8/2008 σ. 27-30

Παπακωνσταντίνου Θ. «Τα άγνωστα Κιλελέρ των αγροτών η εθνική και κοινωνική απελευθέρωσή τους (1611-1910)», Εφημερίδα Agrenda αριθ.φυλ.173, 7-8/3/2009 σ.27-30

Παπακωνσταντίνου Θ. «Πώς εκτυλίχθηκαν τα δραματικά γεγονότα του 1910 - Η Οδύσσεια των αγροτών στο Κιλελέρ», Εφημερίδα Αγροτική Έκφραση αριθ.φυλ.338, 6-12/3/2009 σ. 16-17

Πατρώνης Β. «Από την προσάρτηση στο Κιλελέρ», Ιστορικά Ελευθεροτυπία, τεύχ. 72, 1/3/2001 σ. 14-19

Πετρόπουλος Γ. «Μαρίνος Αντύπας ο μάρτυρας της αγροτιάς», Εφημερίδα Ριζοσπάστης 10/3/2002 σ. 12-13

Πινακίδης Γ. «1905-1909 Πολιτικές δυνάμεις, εκλογές και κυβερνήσεις», Ιστορία των Ελλήνων Νεώτερος Ελληνισμός 1895-1910 τομ. 14ος Αθήνα κ.κ. σ. 188-239

Ρήγος Α. «Κοινωνιστές και αγροτικό ζήτημα», Ιστορικά Ελευθεροτυπία τεύχ.72, 1/3/2001 σ. 36-41

Ριζαριώτης Π. «Κιλελέρ όταν το αίμα των κολίγων έβαψε τη γη του», Εφημερίδα Ριζοσπάστης 19/3/2006 σ. 29

Σάκκης Δ. «Ο Τύπος του 1910 Θεσσαλία, Ακρόπολις, Αναγέννησις», Ιστορικά Ελευθεροτυπία τεύχ.72, 1/3/2001 σ. 42-45

Σίδερης Α. Η γεωργική πολιτική της Ελλάδος κατά την λήξαν εκατονταετία (1833-1933), Αθήνα 1934

Sivignon M. «Η δημογραφική και οικονομική εξέλιξη της Θεσσαλίας (1881-1940)», Τρικαλινά τομ. 2ος σ. 69-98

Σκάρος Ζ. «Οι κολλήγοι της Θεσσαλίας και ο πρώτος αγροτικός σύλλογος», Θεσσαλικά Χρονικά έκτακτος έκδοσις 1965 σ. 593-594

Σκάρος Ζ. «Εκατό χρόνια απ' την απελευθέρωση της Θεσσαλίας», Θεσσαλικά Χρονικά τομ. 14ος 1982 σ. 149-156

Σπυρόπουλος Α. «Η κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη της Λάρισας από το 1881 έως το 1916, Μετάφραση από τα γαλλικά Λίτσα Ούντρια, Θεσσαλικό Ημερολόγιο τομ. 33ος 1998 σ. 193-207

Σταυροπούλου Ε. «Οι πρώτες εφημερίδες της Καρδίτσας και των Τρικάλων μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας (1881)», Θεσσαλικά Χρονικά τομ. 13ος 1980 σ. 435-477

Στρογγύλης Γ. «Το αγροτικό ζήτημα και η συνεταιριστική ανάπτυξη της Θεσσαλίας», Θεσσαλικά Χρονικά έκτακτος έκδοσις 1965 σ. 578-584

Σφήκα-Θεοδοσίου Α. «Το νομικό καθεστώς γαιοκτησίας», Ιστορικά Ελευθεροτυπία τεύχ.72, 1/3/2001 σ. 6-9

Τζουγανάτος Ν. Ο Μαρίνος Αντύπας και οι σοσιαλιστικές εξελίξεις στην Κεφαλονιά, Αθήνα 1978

Τριανταφυλλίδης Σ. Οι κολλήγοι της Θεσσαλίας μελέτη περί της μορτής, Βόλος 1906 (Αθήνα 1974)

Τσέστων Κ. Η Ελλάς τω 1887 μεταφρασθέν εκ του αγγλικού υπό Μ επανέκδοση εισαγωγή-ευρετήριο Χρήστος Π.Μπαλόγλου Αθήνα 1887 (MCMLXXX)

Τσιντίλη-Βλοσμά Ρ. Αγωνιστικές μορφές Μαρίνος Αντύπας Παναϊτ Ιστράτι, Νίκος Καββαδίας Νίκος Καρβούνης Αθήνα 1978

Τσοποτός Δ. Γη και γεωργοί της Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατία, Βόλος 1912 (Αθήνα 1977).

Τσοποτός Δ. Γεωργικά σελίδες της Θεσσαλικής ιστορίας (εξ εγγράφων της Τουρκοκρατίας), Αθήνα 1914

Φίνλεϋ Γ. Ιστορία της Τουρκοκρατίας και της Ενετοκρατίας στην Ελλάδα, Γενική επιμέλεια Τάσου Βουρνά, Μετάφραση Μίλτου Γαρίδη, Αθήνα 1972

Χατζηγιάννης Δ. Το αγροτικό πρόβλημα της Θεσσαλίας γένεσις, ανέλιξις και λύσις αυτού, Αθήνα 1910

Χεκίμογλου Ε. «Η διάλυση των επίμορτων εκμεταλλεύσεων», Ιστορικά Ελευθεροτυπία τεύχ.72, 1/3/2001 σ. 22-25



Αγρότες του κάμπου.

(Γ. Κορδάτου, Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1973)

*Για το εικαστικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε σε αυτό το λεύκωμα ευχαριστούμε τους:
Εκδόσεις ΕΚΑΤΗ Αθήνα, Εκδόσεις ΕΛΛΑ Λάρισα, Εκδόσεις EXPLORER Αθήνα, Εκδόσεις Μέλισσα Αθήνα,
Εκδόσεις Μουσείου Μπενάκη Αθήνα, «Ιστορικά» της Ελευθεροτυπίας και τη Μαρούλα Κλιάφα (για το αρχείο της)*

